

अगस्ट 2005

Rs. 12 /-

संस्कृत

चन्दमामा

विन्मन कन्यस्त
वाद्यवाथा पठ्यताम्
पुनश्चिन्तयाम

G-man

चन्दमामा

सम्पुट: - २१

अगस्ट - २००५

सञ्चिका - ८

अन्तरङ्गम्

एतस्य अङ्गस्य विशेषाः

- ★ वाचकानां कृते कथास्पर्धा -
परिणामः ... ६
- ★ अत्रैव स्यात् पाटलसस्यम् ... ७
- ★ स्वर्गः नरकः च ... १२
- ★ भारतदर्शनम् ... २५
- ★ पूजा न रक्षति दण्डात् ... २६
- ★ वार्ताविशेषः ... २८
- ★ वाचकानां कृते कथास्पर्धा ... ४३
- ★ राजकुमाराः शिलास्तम्भाः च ... ४४
- ★ दासीपुत्रः ... ५०
- ★ नष्टम् अङ्गुलीयकम् ... ५९
- ★ आर्यः - २४ ... ६४
- ★ ताजमहल् ... ६७
- ★ पुटोऽयं भवताम् ... ६८
- ★ चित्रशीर्षिकास्पर्धा ... ७०

भल्लुकमान्त्रिकः - २०
... १३

देवनाथस्य दिव्यशक्तयः
(वेतालकथा) ... १९

हेषारवेण जितं
साम्राज्यम् ... २९

विष्णुपुराणम् - २०
... ५३

ग्राहकशुल्कम् -

अमेरिका-केनडादेशयोः कृते

प्रतिकृतिमूल्यम् - \$२

वार्षिकं शुल्कं - \$२०

भवदीयं धनं 'Chandamama

India Limited' नाम्ना प्रेष्यताम् -

Subscription Division

CHANDAMAMA INDIA LIMITED

No. 82, Defence Officers Colony,

Ekkatuthangal, CHENNAI - 600 097

Email : subscription@chandamama.org

ग्राहकशुल्कविवरणम्

वायुयानेन भारतेतरदेशान् प्रति

वार्षिकं (१२ सञ्चिकाः) - रु. ९००/-

भारते रु. १४४/- (डुक्पोस्ट् द्वारा)

भवदीयं धनं D.D. द्वारा धनदेस (M.O.) द्वारा वा

'Chandamama India Limited' नाम्ना प्रेषणीयम् ।

विज्ञापिकादानार्थं सम्पर्क्यताम् -

चेन्नै - शिवाजी, Ph - 044-22313637/22347399

Fax: 044-22312447, Mobile: 98412-77347

email : advertisements @ chandamama.org

देहली - OBEROI MEDIA SERVICES, Telefax (011) 22424184

Mobile: 98100-72961, email: a.s.oberoi@indiatimes.com

संस्थापकौ -
चक्रपाणिः, बि. नागिरेडि: च

यशस्वितायै अपेक्ष्यते आत्मप्रशिक्षणम्

एवरेस्टपर्वतः एषु दिनेषु वार्ताविषयतां गतः अस्ति । एतस्य हिममये शिखरे किञ्चन हेलिकाप्टरयानम् अवातरत् एषु दिनेषु । कञ्चन पर्वतारोहिसहायकः पञ्चदशवारं तं पर्वतम् आरुह्य जागतिकविक्रमम् एव साधितवान् । ऐदम्प्राथम्येन काञ्चन भारतीय-सैन्यीयाः महिलाः एतस्य शिखरस्य आरोहणाय प्रयासं कृतवत्यः । नेपालीयौ उभौ वधूवरौ एतस्मिन् पर्वतशिखरे विवाहितौ जातौ अपि ।

चतुर्विंशतिसदस्यात्मकं चीनादेशीयं किञ्चन दलम् एतस्य शिखरस्य औन्नत्यस्य पुनर्मापनाय प्रयासम् अकरोत् । बहुभिः कृतस्य शिखरारोहणस्य कारणतः एतस्य औन्नत्यं न्यूनं जातं स्यात् किम् इति ते परिशीलयन्तः सन्ति ?

५२ वर्षेभ्यः पूर्वम् एड्मण्डहिलेरी तेनसिद्धनार्गे च एतस्य शिखरे यावत् पदं न स्थापितवन्तौ आस्तां तावत् एतत् पर्वतशिखरं दुरारोहत्वेन भाव्यते स्म । किन्तु अद्य न तथा । यदि लक्ष्यसाधनाय प्रबला इच्छा, शरीरमनसोः दाढर्यम्, उत्तमं प्रशिक्षणं, योग्या योजना इत्यादयः भवन्ति तर्हि असाध्यं किमपि नास्ति । वैयक्तिकसिद्धिक्षेत्रे तु मनसः महत्त्वम् अधिकम् । योग-चित्तवृत्तिनिग्रहादीन् मनस्सम्बद्धान् उपायान् आश्रित्य आत्मनिग्रहं कर्तुम् अर्हति बालः अपि । मनसः निग्रहः सदा भवति प्रयत्नसाध्यः ।

अस्माकं देशः तु एतादृशानां प्रयासानाम् आश्रयभूमिः । अतः ५८ तमवर्षस्य स्वातन्त्र्यदिनाचरणावसरे वयम् आशास्महे यत् अस्मद्देशः बौद्धिकशक्तिम् आसाद्य स्वस्थाः तीक्ष्णमतीः प्रजाः निर्मेयात् इति ।

सम्पादकः - विश्वम्

Visit us at : <http://www.chandamama.org>

वाचकानां कृते कथास्पर्धा (जनवरी - ०५) - परिणामः

बुद्धिमान् नाविकः

पण्डितेन बहुधा चिन्तितम् । तथापि
किमपि उत्तरं न प्राप्तम् । अतः
अनन्यगतिकतया तेन पराजयः
अङ्गीकरणीयः एव अभवत् । सः
सङ्कोचम् अनुभवन् नाविकम्
उद्दिश्य - “मया तादृशः पक्षी न
दृष्टः, न वा श्रुतः । अतः अहं मम
पराजयम् अङ्गीकरोमि” इति उक्त्वा
तस्मै रूप्यकद्वयं दत्तवान् । ततः सः
नाविकं पुनः अवदत् - “तादृशः
पक्षी कः इति भवान् एव वदतु” इति ।

पण्डितेन पराजयः यत् अङ्गीकृतः तस्मात् नाविकः नितरां सन्तुष्टः । सः पण्डितात् धनं
स्वीकृत्य अवदत् - “तादृशः पक्षी कः इति अहमपि न जानामि” इति ।

तदा पण्डितः आश्चर्येण अवदत् - “किं भवता अपि न ज्ञायते ? एवं तर्हि महावञ्चकः
भवान्” इति ।

एतत् श्रुत्वा नाविकः - “मया वञ्चना कापि न कृता । मया यथामति किमपि पृष्टम् । यः
प्रश्नः पृच्छ्यते तस्य उत्तरं प्रश्नकर्त्रा ज्ञातव्यम् एव इति नियमः तु न आसीत् खलु ? अतः मया
वञ्चना तु न कृता । उत्तरं न जानामि इत्यतः अहम् अपि पराजयम् अङ्गीकरोमि । तदर्थं
स्वीकरोतु एतत् एकं रूप्यकम्” इति वदन् एकं रूप्यकं पण्डिताय दत्तवान् ।

एवं नाविकः स्वबुद्धिमत्तया पण्डितात् एकं रूप्यकं प्राप्तवान् । पण्डितः तु स्वस्य
अपाण्डित्यविषये लज्जाम् अनुभवन् नौकातः अवतीर्य विना वचनं ततः निर्गतवान् ।

प्रेमसिंह चौहान्

C/o श्री मदनसिंह साटरिया बजार, होली थडा वाली गली, भीण्डर (राजस्थान)

जि. उदयपुर - ३१३६०३

अत्रैव स्यात् पाटलसस्यम्

सोमेश्वरनामकः कश्चन ग्रामः । तत्र स्थिताः कृषिकाः सर्वे महता सन्तोषेण जीवनं यापयन्ति स्म । ग्रामे कृषिः समृद्धा आसीत् इत्येतत् एव तस्य कारणम् । यद्यत् इच्छन्ति तत्सर्वमपि क्रेतुं ते समर्थाः आसन् । सर्वेषाम् आयः उत्तमः आसीत् इत्यतः सर्वदा तेषां मुखेषु सन्तोषः दृश्यते स्म । आरोग्यसूत्राणि अपि परिपालयन्तः ते सुखेन जीवन्ति स्म ।

सोमेश्वरग्रामे स्थितः जनार्दनस्वामि-देवालयः प्रसिद्धः । दूरस्थाः अपि अत्र आगत्य देवदर्शनं कृत्वा आत्मानं धन्यं भावयन्ति स्म । गच्छता कालेन अस्य ग्रामस्य उत्तमं वातावरणं राज्ञः कर्णपथम् अगमत् । कदाचित् राजा मन्त्रिणं गङ्गाभद्रम् उक्तवान् - “मन्त्रिवर्य । सोमेश्वरग्रामे स्थितः जनार्दन-देवालयः सहस्रात् वर्षेभ्यः पूर्वं निर्मितः । किन्तु सः ग्रामः दशभ्यः वर्षेभ्यः पूर्वम् एवं समृद्धः न आसीत् । अतः मम तु भासते यत् अस्य कारणं तत्रत्यः भगवान् न इति । अन्यत्

एव किमपि कारणं स्यात् एतस्य” इति ।

मन्त्री अपि राज्ञः अभिप्रायम् एव अनु-मोदितवान् । ततः तौ वस्तुस्थितिं ज्ञातुम् इच्छन्तौ ज्योतिषिकवेष्टेण सोमेश्वरग्रामं गतौ । तत्रत्यां समृद्धिं दृष्ट्वा तौ नितराम् आश्चर्य-चकितौ । ज्योतिषं वक्तुं कस्यचन गृहं गतौ तौ । तदा तस्य गृहस्य स्वामी - “महाशयौ ! भवतोः मुखे स्थितस्य तेजसः दर्शनात् भासते यत् भवन्तौ विद्यावन्तौ, प्रतिभाशालिनौ च इति । भवतोः एषः ज्योतिषकथनप्रयासः किं व्यर्थः न ? मनुष्यः स्वप्रयत्नेनैव सर्वं साधयेत् । कदापि तेन भाग्यमात्रं न अवलम्बनीयम् । स्वसामर्थ्यानुगुणं परिश्रमः करणीयः । स्व-सामर्थ्ये यस्य विश्वासः भवति तस्य ज्योतिषेण किम् ?” इति उक्तवान् ।

राजा तस्य वचनं श्रुत्वा आश्चर्यचकितः सन् उक्तवान् - “देवस्य जनार्दनस्य अनुग्रहेण भवन्तः सर्वे सुखिनः । अतः भाग्यविषये अनादरः भवताम्” इति ।

एतत् श्रुत्वा स गृहस्थः हसन् उक्तवान् -
 “महोदय ! भगवान् एव अस्माकं जन्मनः
 कारणम्, सः एव अनेकानि सौलभ्यानि अपि
 अस्मभ्यम् उपकल्पितवान् इति तु सत्यम् ।
 अस्माकं ग्रामे स्थितस्य कमलनाथस्य अभि-
 प्रायः अस्ति यत् इतोऽपि अधिका अपेक्षा
 अस्माभिः न करणीया इति । तस्य वचनस्य
 अनुगुणं वयम् आचरामः । अतः एव अस्माकं
 ग्रामः एवम् उन्नतिं प्राप्तुं समर्थः अभवत् ।
 वयं सर्वे चिन्तयामः यत् दशभ्यः वर्षेभ्यः
 पूर्वम् एतं कमलनाथम् अस्माकं ग्रामं प्रति
 सम्प्रेष्य भगवान् महान्तम् उपकारं कृतवान्
 इति । एकवारं कमलनाथेन सह वार्तालापं
 कुरुताम् । तदा सः भवतोः योग्यं कार्यं
 किमिति वक्ष्यति” इति अवदत् ।

राजा मन्त्री च अस्य ग्रामस्य प्रसिद्धेः उन्नतेः
 च कारणं कमलनाथः एव इति ज्ञातवन्तौ ।
 ततः तौ उभावपि कलनाथेन मिलितवन्तौ ।
 कमलनाथः तयोः वचनानि श्रुत्वा उक्तवान्
 - “महोदयौ ! ज्योतिषशास्त्रस्य महत्त्वम् अहं
 जानामि एव । किन्तु जनानां भविष्यकथनाय
 तस्य उपयोगः न उचितः । तेन लाभस्य
 अपेक्षया हानिः एव अधिका । वृष्टिः, प्रवाहः,
 चण्डमारुतः, भूकम्पः इत्यादयः ज्योतिषबलात्
 पूर्वमेव ज्ञातुं शक्याः । अतः तादृशानां विषये
 एव अस्य शास्त्रस्य उपयोगः करणीयः ।
 अनया एव दृष्ट्या ज्योतिषं पठनीयं, पठितस्य
 उपयोगः अपि अनया दृष्ट्या एव स्यात् ।
 यदि अपेक्ष्यते तर्हि अहमपि एतस्मिन् विषये
 साहाय्यं कर्तुं शक्नुयाम्” इति ।

तदा तौ उभौ अपि स्वस्य वास्तविकं
 परिचयम् उक्त्वा आगमनकारणमपि निवेद्य
 कमलनाथम् उद्दिश्य - “महोदय, राज्ञा अनेके
 नियमाः कर्तुं शक्याः । किन्तु भवादृशानां
 महानुभावानां बोधनेनैव जनेषु जागरणं भवितुम्
 अर्हति, न अन्यथा । अतः केचन युवकाः
 अस्माभिः भवत्समीपं प्रेष्यन्ते । तेषां प्रशिक्षणं
 भवता दातव्यम् । शिक्षणं प्राप्य ते युवकाः
 स्वग्रामान् गत्वा यदि जनान् बोधयेयुः तर्हि
 देशे सर्वत्र समृद्धिः स्यात्” इति उक्तवन्तौ ।

कमलनाथः एतत् कार्यम् अङ्गीकृतवान् !
 षण्मासपर्यन्तं विंशतिः युवकाः कमलनाथेन
 प्रशिक्षिताः । ततः स्वग्रामं गत्वा ते तस्य
 विचारस्य चिन्तनस्य च प्रचारं कृतवन्तः ।
 एकं वर्षम् अतीतम् । किन्तु कोऽपि परिणामः
 कस्मिंश्चिदपि ग्रामे न दृष्टः । कोऽपि तस्मिन्

विषये अभिरुचिं न दर्शितवान् ।

अनेन राज्ञि सन्देहः उत्पन्नः - 'सोमेश्वर-
ग्रामस्य उन्नत्याः कारणं भगवतः महिमा एव
स्यात्, न तु कमलनाथः' इति । किन्तु मन्त्री
गङ्गभद्रः राज्ञः मनसि स्थितं विचारं दूरीकर्तुम्
इच्छन् उक्तवान् - 'प्रभो ! कमलनाथस्य
महिमा एव अत्र कारणम् उत न इति परीक्षितुम्
उपायः कश्चन आश्रयितुं शक्यः । तम् अन्यं
ग्रामं प्रति प्रेषयाम । तत्रापि सः यदि सफलः
भवेत् तर्हि सिद्ध्यति यत् एतस्य ग्रामस्य उन्नतेः
कारणं सः एव इति' इति ।

राजा मन्त्रिणः सूचनाम् अङ्गीकृतवान् ।
सः कमलनाथं सूचितवान् यत् भवता रामपुरं
गन्तव्यम् इति । रामपुरे आ चतुर्भ्यः वर्षेभ्यः
वृष्टिः एव न आसीत् । ग्रामीणाः क्षुधया,
पिपासया च कष्टम् अनुभवन्तः आसन् ।

कमलनाथः पत्न्या मीनाक्ष्या, पुत्रेण, पुत्र्या
च सह रामपुरं प्राप्तवान् । ग्रामस्य परिस्थितिं
दृष्ट्वा ते सर्वेऽपि साश्रुनयनाः जाताः ।

ग्रामीणाः तेषां वसतिम् एकस्मिन् कुटीरे
व्यवस्थापितवन्तः ।

सूर्योदयात् पूर्वमेव कमलनाथगृहीयाः सर्वे
उत्तिष्ठन्ति स्म । मीनाक्षी गृहकार्ये संलग्ना
भवति स्म । कमलनाथः किञ्चित्कालं बालौ
पाठयित्वा ग्रामीणैः मेलितुं गच्छति स्म ।
मार्गे यः मिलति तेन सह वार्तालापं कुर्वन्,
ग्रामस्य परिस्थितिम् अवलोकमानः जनानां
समस्यानां परिहारमपि चिन्तयति स्म । न
ज्ञायते, तस्य वचसि कीदृशी शक्तिः अस्ति
इति, जनाः सर्वेऽपि मन्त्रमुग्धाः इव तस्य
वचनं श्रद्धया शृण्वन्तः तत् परिपालयन्ति स्म ।

एवमेव दिनानि गतानि ।

कमलनाथः जलस्थानम् अन्विष्य तत्र कूपं
निर्माप्य ग्रामस्य जलसमस्यां परिहृतवान् ।
न्यूनेन जलेन कृषिः कथं कर्तुं शक्या इति
जनान् बोधितवान् । कृषिकार्यस्य अभावे
नगरं गत्वा कथं धनं सम्पादयितुं शक्यम्
इत्यपि सः जनान् बोधितवान् । आरोग्यसूत्राणि
ज्ञापयित्वा सः जनान् अवदत् - 'भूमौ
मरुभूमिः, अरण्यं, पर्वताः इत्यादीनि वैविध्य-
स्थानानि सन्ति । तथापि जनाः तु सर्वत्र अपि
सुखेनैव सन्ति । एतत् एव जीवनं नाम ।
जीवने क्वचित् प्राकृतिकविकोपाः अपि
भवन्ति । मनुष्यः तदवसरे भयग्रस्तः न
भवेत् । प्रकृत्या दत्तानि सर्वाणि अपि योग्य-
रीत्या उपयुज्य सः जीवेत्' इति ।

ततः षण्मासाभ्यन्तरे कमलनाथस्य गृहम्

तदा मीनाक्षी उक्तवती - 'पूर्वं गृहस्य अस्य पृष्ठभागस्य भूमिः ऊषरा इव आसीत् । इदानीं सस्येषु अनेकानि वैविध्यमयानि पुष्पाणि हसन्ति सन्ति । किन्तु अस्मिन् उद्याने रक्तवर्णीयं पाटलपुष्पमेकं नास्ति । तादृशं पाटलसस्यं यदि लभ्येत तर्हि महान् सन्तोषः भवेत् मम । इतोऽपि अन्या कापि अपेक्षा नास्ति मम' इति । तद्दिनात् एव सर्वे ग्रामीणाः पाटलसस्यस्य अन्वेषणे निरताः ।

अस्मिन्नेव समये राजा अपि रामपुरस्य वृद्धिं ज्ञातवान् । सः रामपुरस्य ग्रामप्रमुखाणां सभाम् आयोजितवान् । ग्रामप्रमुखाः आगत्य 'ग्रामस्य स्थितिः कथम् उत्तमा अभवत्' इति उक्त्वा 'तस्य सर्वस्य मूलं कारणं कमलनाथः एव' इति विवरणं दत्तवन्तः ।

तदा मन्त्री गङ्गभद्रः तान् उक्तवान् - 'इतः परं कमलनाथस्य अनुपस्थितौ अपि भवतां ग्रामः वृद्धिं प्राप्नुयात् एव । अतः महाराजः तं कमलनाथं योगवरग्रामं प्रति प्रेषयितुम् इच्छति' इति ।

एतत् श्रुत्वा ग्रामीणाः निर्वचनाः अभवन् । ततः ते परस्परं सम्मन्य राजानम् उक्तवन्तः - 'प्रभो ! कमलनाथस्य पत्नी रक्तवर्णस्य पाटलपुष्पस्य सस्यम् इष्टवती । अस्माभिः तस्य आनयनम् अङ्गीकृतम् अस्ति अपि । तत् सस्यम् एतावता कुत्रापि न प्राप्तम् एव । तत् यावत् प्राप्येत तावत् कमलनाथस्य अन्यत्र प्रेषणं मास्तु इति विज्ञापनम् अस्माकम्' इति ।

राजा तेषां वचनं योग्यम् अचिन्तयत् । किन्तु ततः षट् मासाः अतीताः चेदपि ग्रामीणैः तत् सस्यं न लब्धम् एव । एतं विषयं ज्ञातवान्

उत्तमम् अभवत् । ग्रामेऽपि समृद्धिः दृष्टि-गोचरतां गता । ग्रामीणाः सर्वे अस्य परिवर्तनस्य कारणं कमलनाथः एव इति विचिन्त्य तस्मै किमपि पारितोषिकं दातुम् इष्टवन्तः । तत् श्रुत्वा कमलनाथः हसन् उक्तवान् - 'भवन्तः सर्वे माम् आदरेण दृष्टवन्तः, मम सूचनाः सर्वाः पालितवन्तः च । एतस्मादपि श्रेष्ठम् अन्यत् पारितोषिकं किं भवितुम् अर्हति ?' इति ।

तदा ग्रामीणाः मीनाक्षीम् उद्दिश्य उक्तवन्तः - 'मातः ! भवती अस्मिन् कुटीरे निवसन्ती एतदेव स्वर्गतुल्यं कृतवती । भवत्याः पतिदेवः अस्माकं मार्गदर्शकः । किन्तु ग्रामस्य समृद्धौ भवत्याः दायित्वमपि अधिकम् एव । अतः भवती यत् इच्छति तत् वदतु । तत् आनीय दास्यामः' इति ।

मन्त्री राजानम् अपृच्छत् - “प्रभो ! एतावत्-
पर्यन्तं ग्रामीणैः तत् सस्यं न प्राप्तम् । अतः
वयमपि एतदर्थं प्रयत्नं कुर्याम किम् ?” इति ।

राजा एतं प्रस्तावम् अङ्गीकृतवान् । ततः
राजभटैः महान् प्रयत्नः कृतः । तदा पार्श्वस्थे
देशे एकस्मिन् लघुग्रामे तादृशं सस्यं लब्धम् ।

ततः मन्त्रिणा सह रामपुरं गतः राजा
कमलनाथाय तत् सस्यं समर्प्य उक्तवान् -
“भवतः पत्न्याः इच्छा पूर्णा अभवत् । इतः
परं भवान् योगवरग्रामं गत्वा तस्य उन्नत्यै
परिश्रमं करोतु” इति ।

तदा तत्रैव स्थिता मीनाक्षी राजानम् उक्त-
वती - “प्रभो ! अस्य गृहस्य पृष्ठभागे तत्
सस्यम् आरोप्य तस्य रक्षणं करणीयम्, तत्
च संवर्धितं सत् कलिकां जनयेत् इति मम
इच्छा । ततः एकं पुष्पं पुष्पितं चेत् अहं सन्तुष्टा
भवेयम् । तदनन्तरं भवतः इच्छानुगुणं यत्र
कुत्रापि गन्तुं वयं सिद्धाः” इति ।

तस्याः वचनानि श्रुत्वा राजा उक्तवान् -
“भवन्तः इदानीम् एतं ग्रामं त्यजन्ति । अतः
एतत् सस्यम् अपि आत्मना सह योगवरग्रामं
प्रति नयन्तु नाम” इति ।

तदा मीनाक्षी उक्तवती - “अस्य गृहस्य
उद्याने एव तस्य आरोपणं भवेत् इति उद्देशेन
मया एतत् सस्यं याचितम् । अतः एतत् सस्यम्
अत्रैव वर्धेत” इति ।

तदा राजा सविनयं कमलनाथं तस्य पत्नीं
च नमस्कुर्वन् उक्तवान् - “मातः, भवत्सु
कः विशेषः अस्ति इति मया इदानीं ज्ञातम् ।
यस्मिन् गृहे भवतां वासः तत् गृहम् स्वकीयम्
इति भवन्तः भावयन्ति । यैः सह वासः क्रियते,
तान् स्वकीयान् मत्वा तेषां विकासाय परिश्रमः
क्रियते । अत एव योग्यं फलम् उत्पद्यते भवतां
बोधनेन । बोधनेनैव कोऽपि महात्मा यदि
भवेत् तर्हि सर्वे शास्त्रज्ञाः अपि महान्तः
भवेयुः । भवादृशाः जनाः एव उत्तमं फलं
साधयन्ति । अतः भवत्सु मम काचन प्रार्थना
यत् भवन्तः यत्र इच्छन्ति तत्र गत्वा वसन्तु,
सर्वत्र जनान् बोधयन्तः उत्तमाः मार्गदर्शकाः
सन्तः तिष्ठन्तु इति” इति ।

ततः प्रभृति कमलनाथस्य सूचनाः, तस्य
कीर्तिः च न केवलं स्वदेशीयान् जनान्, अपि
तु अन्यदेशीयान् अपि जनान् प्रभावितान्
अकुर्वन् ।

स्वर्गः नरकः च

कस्मिंश्चित् वने जीर्णे देवालये कश्चन मुनिः ध्याने मग्नः आसीत् । कदाचित् तत्र आगतः कश्चन सैनिकः एतं मुनिं दृष्ट्वा अश्वात् अवतीर्य मुनेः पुरतः स्थितः । कश्चन समयः गतः । मुनिः ध्यानात् बहिः आगतः । तदा तत्र स्थितः सैनिकः सविनयं तं प्रणम्य उक्तवान् - “आर्य ! बहुभ्यः दिनेभ्यः कश्चन सन्देशः मां बाधते” इति ।

“तं पृच्छतु तावत्” इति मुनिः शान्तमनस्कः सन् उक्तवान् ।

“स्वर्गनरकौ स्तः इति जनैः तु कथ्यते । किन्तु तयोः अस्तित्वे मम संशयः” इति उक्तवान् सैनिकः ।

तदा मुनिः - “भवान् कः ? किं करोति ?” इति प्रीत्या पृष्ठवान् ।

तदा सः सैनिकः गर्वेण - “अहम् अस्य देशस्य सेनाधिपतिः” इति उक्तवान् ।

“भवाद्दशं मूर्खं कः सेनाधिपतिं कृतवान् ?” इति कोपेन पृष्ठं मुनिना ।

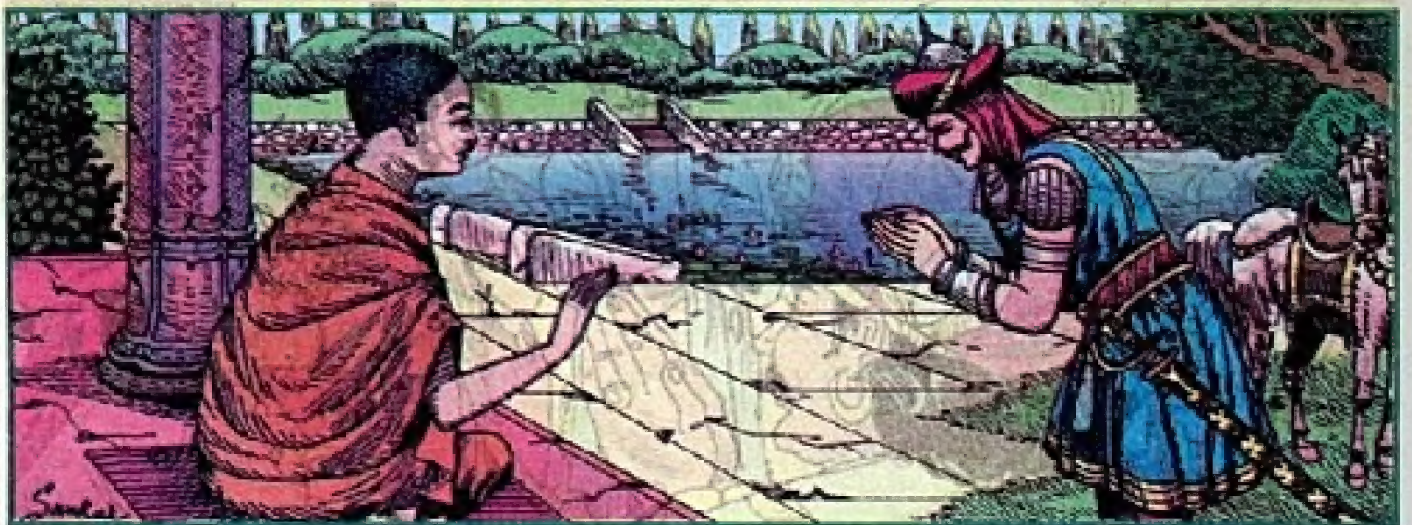
मुनेः वचनं सैनिके कोपम् अजनयत् । सः झटिति कोशात् खड्गं निष्कासितवान् ।

तदा मुनिः हसन् - “पश्यतु, इदानीं नरकद्वारम् उद्घाटितम्” इति उक्तवान् ।

मुनेः वचनं श्रुत्वा सेनाधिपतिः क्षणं यावत् दिग्भ्रान्तः जातः । स्वस्य खड्गं कोशे स्थापयन् सः उक्तवान् - “मुनिवर ! क्षन्तव्यः अयं जनः” इति ।

“इदानीं स्वर्गद्वारम् उद्घाटितम् । कामक्रोधमोहादयः दुर्गुणाः एव नरकस्थानानि । येषु च शान्तिः, करुणा, दया, सहना इत्यादयः सद्गुणाः भवन्ति तेषां हृदयमेव स्वर्गः । स्वर्गः नरकः च कुत्रापि अन्तरिक्षे न स्तः । अपि तु अस्माकं हृदये एव भवतः” इति उक्तवान् मुनिः ।

“मुनिवर्य ! ज्ञातं मया । अनुगृहीतः अस्मि” इति उक्त्वा सैनिकः पुनः मुनिं नमस्कृत्य ततः प्रस्थितः । तस्य मुखभावस्य दर्शनात् ज्ञायते स्म यत् एतस्य मनसि कापि शङ्का न अवशिष्टा इति ।

भल्लुकमान्त्रिकः

२०

[मन्त्रदण्डस्य प्राप्तेः अनन्तरं विरागी तच्छिष्यौ च तस्य प्रभावस्य परीक्षणाय तेन भूमिं प्रहृतवन्तः । तस्मात् कक्षेन सुरङ्गः दृष्टिगोचरतां गतः । एतस्य अन्तः सम्पत्तिः स्यात् इति चिन्तयन्तः विरागी तच्छिष्यौ च सुरङ्गमार्गेण अग्रे गतवन्तः । अत्रान्तरे कासारतीरं प्राप्तवान् वधकभल्लुकः परशुं गृहीत्वा व्याधस्य संहाराय अग्रे आगतः । एतदनन्तरम् ...]

वधकभल्लुकस्य घोराम् आकृतिं, तस्य हस्ते स्थितं तीक्ष्णं परशुं च दृष्ट्वा सः व्याधः अवगतवान् यत् इतः पलायनाय क्रियमाणः प्रयासः प्रायः व्यर्थः एव भवेत् इति । अतः सः आपादमस्तकं कम्पमानः करौ योजयित्वा अवदत् - “महाशय ! गतेषु सप्तसु दिनेषु अहम् एतस्मिन् अरण्ये विचित्राकारान् जनान्, कञ्चित् घोरं राक्षसं च बहुधा दृष्टवान् अस्मि । किन्तु मया तेषु केनचित् सह अपि वार्तालापः न कृतः । मया मायामर्कटः अपि न दृष्टः ।

किन्तु रक्तवस्त्रधारिणा जटाधारिणा शङ्खं वादयता - ‘अयि, शिष्य ! मायामर्कट !’ इति यत् असकृत् उक्तं तत् श्रुतम् अस्ति मया’ इति ।

व्याधस्य मुखात् एतानि वचनानि श्रुत्वा वधकभल्लुकः आश्चर्येण स्तब्धः जातः । सः स्वस्य परशुम् अधः कुर्वन् अवदत् - “अये व्याध ! भवता विशिष्टा काचित् वार्ता श्राव्यमाणा अस्ति । एतस्याः पृष्ठभूमिकायां स्थितं रहस्यं मम स्वामी कालीवर्मा प्रायः

जानाति इति मन्ये । भवान् पलायनचिन्तनं न करोतु । भवतः प्राणानां कोऽपि अपायः न भविष्यति" इति ।

तदा भिल्लयुवकः अवदत् - "भल्लूकवर्य ! किम् एतस्य व्याधस्य वचनं विश्वासाहं स्यात् ? कश्चन मान्त्रिकवर्यः, राक्षसः उग्रदण्डः च अस्माभिः सह स्तः एव । एवं स्थिते अपरस्य मान्त्रिकस्य राक्षसस्य च अरण्ये स्थितिः किं विश्वासाहं स्यात् ?" इति ।

"माम् अपि एषः एव प्रश्नः बाधते । भल्लूकमान्त्रिकेण सह स्पर्धां कर्तुम् अपरः कश्चित् मान्त्रिकः उपस्थितः स्यात् अपि । तदास्तां तावत्" इति उक्त्वा वधकभल्लूकः व्याधम् उद्दिश्य अवदत् - "अये ! भवता कपटस्य विरागिणः सुरङ्गप्रवेशः कथ्यमानः आसीत् खलु ? तं विषयं विस्तरेण वदतु

तावत्" इति ।

एतदनन्तरं सः व्याधः वधकभल्लूकं तस्य सुरङ्गस्य समीपं नीतवान्, यं विरागी शिष्याभ्यां सह प्रविष्टवान् आसीत् । मन्त्रदण्डस्य साहाय्येन तैः कृतमपि निवेदितवान् सः ।

सर्वं श्रुत्वा एतं वृत्तान्तं कालीवर्मणं भल्लूकमान्त्रिकं च निवेदयितुं यावत् वधकभल्लूकः ततः निर्गन्तुम् उद्युक्तः तावता कालीवर्मा एव अश्वम् आरूढवान् सन् तत्र उपस्थितः । सः वधकभल्लूकम् अवदत् - "एषः प्रदेशः शिबिरनिर्माणाय नितराम् अनुकूलकरः इति भाति" इति ।

वधकभल्लूकः कालीवर्मणः समीपं गत्वा अवदत् - "कालीवर्मवर्य ! शिबिरनिर्माणविषयम् अनन्तरं चिन्तयाम । आदौ भवता एतस्य व्याधस्य कथनस्य विषये अवधातव्यम् । एषः विलक्षणां वार्ता श्रावयन् अस्ति" इति ।

कालीवर्मणा पृष्ठः व्याधः अरण्ये शङ्खमान्त्रिकः, राक्षसः, विरागी, उभौ शिष्यौ च दृष्टाः यत् तत्सर्वं विस्तरेण श्रावितवान् । मन्त्रदण्डस्य साहाय्येन भूमौ स्थितं सुरङ्गं प्रति मार्गं प्रकल्प्य कथं विरागिणा शिष्याभ्यां सह गतम् इत्यपि विवृतवान् सः ।

अनन्तरक्षणे एव कालीवर्मा सुरङ्गद्वारसमीपं गत्वा अवनम्य अन्तः दृष्टिं प्रसार्य सर्वं परिशील्य जागरूकतया तस्य सुरङ्गस्य अन्तः अगच्छत् । सोपानमार्गम् अतिक्रम्य यदा अग्रे गतं तदा प्रकाशः तेन दृष्टः । अग्रे गच्छतः विरागितच्छिष्याः चापि दृष्टाः ।

सः विना शब्दं प्रत्यागत्य वधकभल्लूकम्

असूचयत् - “भोः, वधकभल्लुक ! वन्य-
तरुणः अत्र उपविश्य रक्षणकार्यं करोतु ।
भवान् वेगेन भल्लुकमान्त्रिकसमीपं गत्वा अत्र
प्रवर्तमानं सर्वं निवेद्य तम् अत्र आनयतु ।
अहं पुनरपि सुरङ्गं प्रविश्य विरागिणः हस्तात्
मन्त्रदण्डं प्राप्तुं प्रयासं करिष्यामि” इति ।

ततः निर्गमनाय त्रिचतुराणि पदानि
स्थापितवान् वधकभल्लुकः गमनं स्थगयित्वा -
“कालीवर्मवर्य ! विरागिणः हस्ते भल्लुक-
मान्त्रिकीयः मन्त्रदण्डः अस्ति । विरागी
तद्वलेन किमपि कर्तुम् अपि अर्हति इति न
विस्मर्तव्यं भवता” इति अवदत् ।

कालीवर्मा खड्गं हस्तेन गृहीत्वा सुरङ्गद्वार-
दिशि पदानि स्थापयन् अवदत् - “वधक-
भल्लुक ! मम एतस्य खड्गस्य शक्तिः भवता
न ज्ञायते । अपारशक्तिशाली अस्ति एषः ।
सामर्थ्येन मन्त्रदण्डम् अपि अतिशेते एषः ।
मम पितुः हस्ते स्थितः एषः खड्गः अद्यतनस्य
राज्ञः जितकेतोः पितुः बहून् शत्रून् संहतवान्
आसीत् । अचिरात् एव एषः खड्गः राज्ञः
जितकेतोः शिरः अपि कर्तयिष्यति” इति ।

एतदनन्तरं भिल्लयुवकः व्याधस्य समीपं
गत्वा अवदत् - “भवान् तु व्याधकुलीयः,
अहमस्मि भिल्लकुले जातः । उदरपूरणाय
अस्मादृशैः समग्रे अरण्ये सञ्चारः करणीयः
भवति । महान् परिश्रमः कृतः चेदपि फलं
शून्यम् । एतस्मात् अपि बलवतः आश्रयं
प्राप्य उदरपूरणं वरम् । चन्द्रशिलायाः राजा
जितकेतुः इतोऽपि बहूनि दिनानि यावत् स्वस्य
सिंहासनाधिकारं रक्षितुं न शक्नुयात् । अतः
जयशीलः पक्षः आश्रितः चेत् राजास्थाने

कोऽपि उद्योगः प्राप्येत निश्चयेन” इति ।

एतत् श्रुत्वा सः व्याधः आशापूर्णया दृष्ट्या
भिल्लयुवकं पश्यन् अपृच्छत् - “मित्र ! भवता
बहवः अंशाः ज्ञापिताः । दुष्टम् असमर्थं
जितकेतुराजं सिंहासनात् अवतारयितुं समर्थः
सः कः ?” इति ।

भिल्लयुवकः सुरङ्गस्य अन्तः गच्छन्तं
कालीवर्माणं दर्शयन् तम् अवदत् - “तस्य
महाशयस्य नाम कालीवर्मा इति । राजा जित-
केतुः तस्य अपमानाय प्रयत्नम् अकरोत् ।
तस्य शिरश्छेदाय अपि प्रायतत । एतस्मात्
क्रुद्धः कालीवर्मा तं सहर्तुं सङ्कल्पं कृतवान्
अस्ति” इति ।

“मित्र ! अहमपि भवता सह स्थातुम्
इच्छामि” इति वदन् सः व्याधः उत्साहेन
भिल्लतरुणस्य समीपं गत्वा अतिष्ठत् ।

सुरङ्गमार्गं प्रविष्टवान् कालीवर्मा जानुपर्यन्ते जले किञ्चिद्दूरं गत्वा दूरे दृश्यमानान् विरागितच्छिष्यान् जागरयन् अवदत् - "अयि भोः, स्वीचताम्" इति ।

एतत् आदेशपूर्णं वचनं श्रुत्वा विरागी आश्चर्येण स्तब्धः सन् झटिति मुखं परिवर्त्य अपश्यत् । शिष्यः कश्चित् भीत्या कम्पमानः अवदत् - "गुरुवर्य ! निधिरक्षकः यक्षः एव उपस्थितः इति भाति" इति ।

गुरुः विरागी आश्चर्यचकितः सन् मौनेन अतिष्ठत् । ततः कालीवर्माणं तीक्ष्णदृष्ट्या दृष्ट्वा सः शिष्यौ अवदत् - "अयि शिष्यौ ! अस्माभिः भेतव्यं नास्ति सर्वथा । यः आगच्छन् अस्ति सः यक्षः इव न भाति । मया गुरोः मुखात् श्रुतं यत् ते कृशकायाः भवन्ति, तेषां कण्ठस्वरश्च दुर्बलः भवति इति ।

किन्तु एतस्य कण्ठस्वरः तु घण्टानादः इव गम्भीरः । आजानुबाहुः अपि अस्ति अयम् । अतः स्पष्टं यत् एषः मानवः कश्चन इति । मन्त्रदण्डस्य साहाय्येन वयम् एतं यमलोकं प्रति प्रेषयाम" इति ।

विरागिणः वचनस्य समाप्तिः पूर्वम् एव कालीवर्मा तेषां समीपम् आगत्य - "भवताम् अन्तरङ्गं जानामि अहम् । भवद्भिः चोरितात् मन्त्रदण्डात् अपि मम खड्गः एव समर्थतरः । किं भवन्तः मम खड्गस्य सामर्थ्यं द्रष्टुम् इच्छन्ति ?" इति वदन् स्वस्य हस्ते स्थितं खड्गं प्रादर्शयत् ।

दर्शनभात्रेण एव खड्गस्य तीक्ष्णताम् अवगतवन्तौ शिष्यौ विरागिणम् अवदताम् - "गुरुवर्य ! अचिरात् एव मन्त्रजपेन एतं भस्मसात् करोतु तावत्" इति ।

विरागी भयेन कम्पमानः एव मन्त्रदण्डम् उन्नीय मन्त्रजपं कृतवान् । किन्तु एतस्मात् किमपि फलं न सिद्धम् । तावता कालीवर्मा विरागिणः समीपं गत्वा खड्गाग्रेण तदीयम् उरः स्पृशन् - "अये विरागिन् ! एतस्य मन्त्रदण्डस्य स्वामी अहमस्मि । भवान् एतत् मदधीनं कुर्यात्, उत अहं मम खड्गस्य आग्रेण भवतः उरः विदारयेयम् ?" इति अपृच्छत् ।

मन्त्रदण्डः अर्पणीयः उत न इति विषये सन्दिहानः आसीत् विरागी । तावता तदीयौ शिष्यौ अवदताम् - "गुरुवर्य ! मन्त्रदण्डं तस्मै अर्पयतु तावत्" इति ।

"भवद्भ्यां युक्तम् एव उक्तम्" इति वदन् कृत्रिमगम्भीरतां प्रदर्शयन् विरागी कालीवर्मणे मन्त्रदण्डं समर्प्य अवदत् - "अयि वारयुवक !

अहं भवतः साहसं पराक्रमं च दृष्ट्वा नितरां सन्तुष्टः अस्मि । भवान् एतं मन्त्रदण्डं नीत्वा जितकेतवे समर्प्य तस्य दत्तकपुत्रीं परिणीय शतं वर्षाणि सुखम् अनुभवतु, चन्द्रशिलानगरं योग्येन क्रमेण पालयतु च” इति ।

हसन् एव कालीवर्मा मन्त्रदण्डं स्वीकृतवान् । इदानीम् अग्रे गन्तव्यम् उत पृष्ठतः इति यावत् सः चिन्तयन् आसीत् तावता विरागी अवदत् - “वीरवर ! यः निधिः प्राप्येत तस्य कश्चन भागः अस्माभिः अपि प्राप्येत खलु ? अस्मभ्यं दानं न्याय्यं भवेत्” इति ।

विरागिणा किम् उक्तम् इति कालीवर्मणा आदौ न ज्ञातम् एव । क्षणकालं विचिन्त्य विरागिणः कथनस्य तात्पर्यम् अवगत्य सः अवदत् - “अयि भोः, सुरङ्गे निधिः प्राप्येत इति चिन्तनं भ्रान्तिमूलम् । तथापि अत्र सुवर्ण-रजतादिकं यदि प्राप्येत तर्हि तस्य नयने न कोऽपि आक्षेपः मम । किं भवन्तः मया सह सुरङ्गे अग्रे आगच्छेयुः ?” इति ।

विरागी तच्छिष्यौ च सहर्षम् एतं प्रस्तावम् अङ्गीकृतवन्तः । ते तं सहर्षम् अवदन् - “वीरवर ! वयं भवता सह आगन्तुं सज्जाः एव । भवतः अनुयायिनः वयम्” इति ।

ततः ते प्रकाशमयं प्रदेशं प्रति गतवन्तः । सुरङ्गमार्गः तत्रैव समाप्तः आसीत् । उपरि शिलाफलकं किञ्चन दृश्यते स्म । तस्य पार्श्व-भागतः प्रकाशकिरणाः आगच्छन्तः आसन् ।

कालीवर्मा विरागिप्रभृतीन् अवदत् - “वयं सर्वे सम्भूय यदि एतत् शिलाफलकम् अपसारयितुं शक्नुयाम तर्हि ज्ञायेत यत् अस्माभिः राज्ञः दुर्गस्य कः भागः प्राप्तः

इति । अतः सर्वे साहाय्यहस्तं प्रसारयन्तु तावत्” इति ।

ततः सर्वे सम्भूय तत् शिलाफलकम् अपसारितवन्तः । तस्मात् महान् सूर्यप्रकाशः सुरङ्गे दृष्टः । शिलाफलकस्य उपरि स्थापितानि कानिचन पुष्पसस्यानि अधः पतितानि । कालीवर्मा उपरि गत्वा सर्वासु दिक्षु दृष्टिं प्रसारितवान् । तेन सः अवगतवान् यत् वयं राजोद्यानं प्राप्तवन्तः स्मः इति ।

तस्य सङ्केतम् अनुसृत्य उपरि आगताः विरागिप्रभृतयः उद्यानसौन्दर्यं दृष्ट्वा अवदन् - “अहो, अपूर्वं सौन्दर्यम् एतस्य ! एतत् राजोद्यानम् इव भासते” इति ।

‘मन्दस्वरेण सम्भाषणे क्रियताम्’ इति सूचयित्वा कालीवर्मा मन्दस्वरेण एव तान् अवदत् - “वयम् इदानीम् अपायबहुलं स्थलं

प्राप्तवन्तः स्मः । मम तु प्राणापायभीतिः नास्ति । यदि कश्चित् मां स्पष्टं प्रयासं कुर्यात् तर्हि अहं तं यमसदनं प्रेषयेयम् । किन्तु अपायस्थितौ भवन्तः किं वा करिष्यन्ति ?" इति ।

तदा विरागी कम्पमानस्वरेण अवदत् - "श्रीमन् ! भवतः यादृशं धैर्यं तादृशं धैर्यम् अस्माकं नास्ति । सुरद्वे निधिः नास्ति इति तु स्पष्टम् । अतः यदि भवतः अनुज्ञा स्यात् तर्हि वयम् इतः निर्गच्छेम" इति ।

यावत् तेषां वार्तालापः एवं प्रचलन् आसीत् तावता मायामर्कटेन सह सम्भाषमाणः राजा जितकेतुः तत्र उपस्थितः । कालीवर्मा झटिति गुल्मस्य पृष्ठतः तिष्ठन् मन्दस्वरेण - "भवन्तः भीताः मा भवन्तु । प्राणापायः तु कोऽपि न भविष्यति । यदि राजा आगमनकारणं पृच्छेत् तर्हि भवन्तः वदन्तु यत् कस्यचित् वणिजः सकाशे मन्त्रदण्डः दृष्टः, तां वार्तां निवेदयितुम् अस्माभिः अत्र आगतम् इति । अग्रे किं भविष्यति इति पश्याम तावत्" इति ।

यावत् कालीवर्मा एवं वदन् आसीत् तावता दूरतः शङ्खनादः कञ्चन श्रुतः । एतं श्रुत्वा

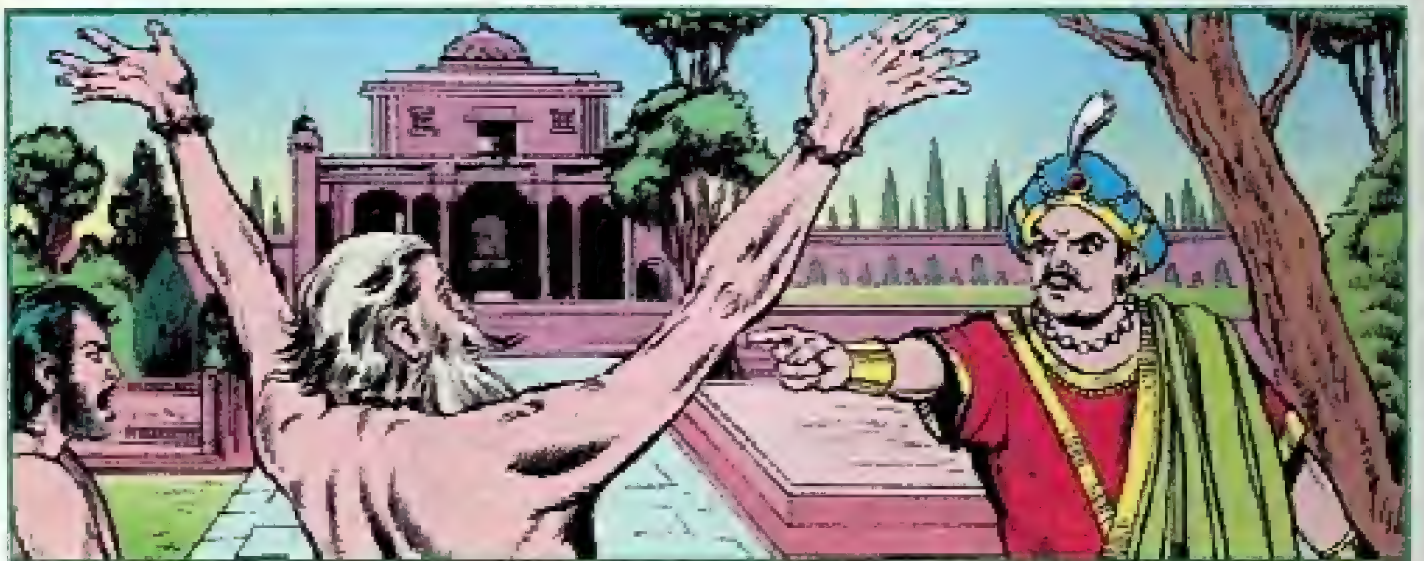
नितराम् आनन्दितः मायामर्कटः वृक्षशाखाम् आरुह्य स्थित्वा - "गुरुवर्य ! भवान् दुर्गात् बहिः स्थित्वा शङ्खनादं करोति, उत अन्तः स्थित्वा ?" इति उच्चस्वरेण अपृच्छत् ।

अनन्तरक्षणे शङ्खनादः स्थगितः जातः । मायामर्कटः निराशः सन् वृक्षशाखातः अवतरणाय उद्युक्तः । तावता एव तेन विरागी तच्छिष्यौ च दृष्टाः ।

तान् दृष्ट्वा नितराम् असन्तुष्टः मायामर्कटः राजनं जितकेतुम् अवदत् - "महाराज ! एतत् राजोद्यानम्, उत विरागिणां वासस्थानम् ? पुष्पसस्थानां मध्ये स्थिताः एते विरागिणः अचिरात् एव कारागारे स्थापनीयाः" इति ।

राजा जितकेतुः झटिति करताडनेन राजभटान् आहूय विरागिणः समीपं गत्वा क्रोधेन अपृच्छत् - "के भवन्तः ? राजोद्यानस्य प्रवेशाय केन अनुमतिः दत्ता ?" इति ।

एतत् श्रुत्वा भीतिं प्रकटयन् विरागी हस्तौ उन्नीय - "मन्त्रदण्डः, श्यामगुप्तस्य ..., मन्त्रदण्डः, श्यामगुप्तस्य.." इति अस्पष्टवचनानि अवदत् । - (अनुवर्तते)

वेताल- कथा

देवनाथस्य
दिव्यशक्तयः

दृढव्रती त्रिविक्रमः पुनरपि
वृक्षस्य समीपं गत्वा वृक्षम्
आरूढवान् । शाखायां लम्ब-
मानं शवं स्कन्धे आरोप्य अधः
आगतवान् च । ततः सः यथापूर्वं
मौनेन श्मशानं प्रति प्रस्थितवान् । तदा
शवान्तर्गतः वेतालः अवदत् - "अये
राजन् । घोरे श्मशानमार्गे निरन्तरं प्रयासं
कुर्वतः भवतः दर्शनात् सर्वोऽपि जनः
दयावान् भवेत् एव । महतः लक्ष्यस्य
साधनाय एव स्यात् अयं प्रयासः ।
किन्तु मम प्रश्नः - यथा उद्देशः तथैव
भवतः मार्गः अपि किं प्रशस्तः
अस्ति इति । मार्गः प्रशस्तः चेदेव
लक्ष्यं सेत्स्यति । पूर्वं देवनाथः
नाम कश्चन आसीत् । धर्मसूत्राणि
जानन् अपि सः यं निर्णयं कृतवान्

सः सर्वथा असङ्गतः आसीत् । तस्मात् तस्य परिणामः अपि अशुभः एव अभवत् । भवन्तं जागरयितुं, भवतः मार्गायासस्य परिहाराय च तदीयां कथाम् अहम् इदानीं विस्तरेण श्रावयामि । तां श्रद्धया शृणोतु तावत्” इति ।

अनन्तरं वेतालेन कथा आरब्धा -

समुद्रतीरे शृङ्गवरं नाम कश्चन ग्रामः आसीत् । ततः अनतिदूरे स्थिते अरण्ये देव-नाथः नाम कश्चन योगी आश्रमं निर्माय वसति स्म । आवश्यकतायां सत्यां सः ग्रामजनानां साहाय्यं करोति स्म । जनाः वदन्ति स्म यत् सः योगी बह्वीनां दिव्यशक्तीनां स्वामी अस्ति इति ।

शृङ्गवरग्रामपरिसरे वृष्टिः काले काले भवति स्म । तस्मात् तत्रत्यैः उत्तमा फल-

समृद्धिः प्राप्यते स्म । विशेषपरिश्रमं विना एव फलं प्राप्यते इत्यतः जनाः सन्तुष्टाः आसन् ।

कदाचित् बलराजः नाम कश्चित् स्वार्थी तस्य ग्रामस्य अधिकारी जातः । सः धनार्जन-परः । धनार्जनाय सः किमपि कार्यं कर्तुं सज्जः एव । धनसम्पादनेच्छया तेन ग्रामे कश्चन सुरापणः आरब्धः ।

आदौ जनाः विरलतया एव तत्र आगताः । किन्तु गच्छता कालेन तत्र बहूनां जनानाम् आगमनम् आरब्धम् । दिनेषु गतेषु, बलराजेन ग्रामे द्यूतकेन्द्रम् अपि उद्घाटितम् । एतस्मात् अल्पे एव काले ग्रामस्य तरुणाः दुरभ्यासस्य दासाः जाताः ।

एतत् असहमानाः ग्रामज्येष्ठाः केचन बलराजम् आक्षिप्तवन्तः । तदा बलराजः स्वस्य व्यवहारं समर्थयन् तान् अवदत् - “कालः परिवर्तते । तदनुगुणम् अस्माभिः अपि परिवर्तनं प्राप्तव्यम् । बहुभिः ग्रामीणैः अपेक्षा कृता इत्यतः मया एषा व्यवस्था कृता” इति ।

बलराजस्य व्यवहारेण असन्तुष्टेषु कृषिकेषु गिरिराजः अपि अन्यतमः आसीत् । मालती तस्य पत्नी । सहदेवरमानाथौ तस्य पुत्रौ । ज्येष्ठः पुत्रः सहदेवः उत्तमस्वभाववान् । ग्रामस्य सुशीलाः तरुणाः सर्वे तस्मिन् स्निहन्ति स्म । द्वितीयः पुत्रः रमानाथः अलसः । श्रमम् अनिच्छतां तरुणानां नायकः आसीत् सः ।

गिरिराजः मालती च रमानाथविषये सदा महतीं चिन्तां कुरुतः स्म ।

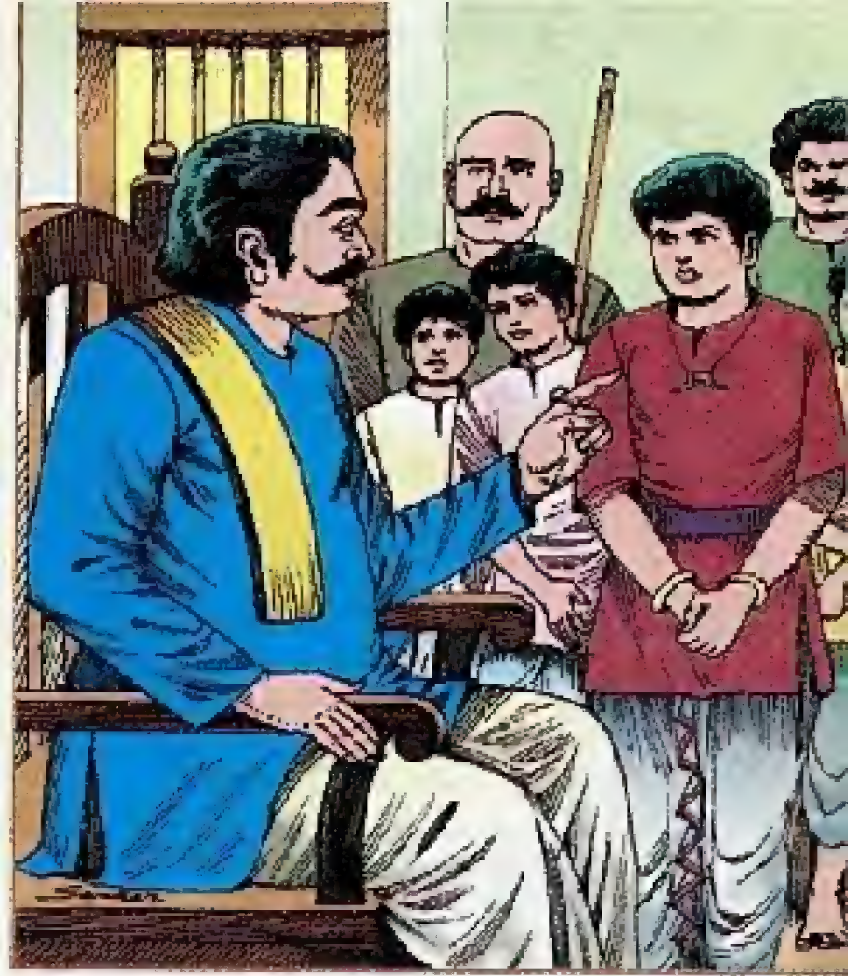
सहदेवः तौ समाश्वासयन् वदति स्म -
 “स तु अल्पवयस्कः एतावता अपि । तस्य
 वर्धनभारम् अहं निर्वक्ष्यामि । अलं चिन्तया”
 इति ।

सहदेवः मित्राणां साहाय्येन हरिकथादीनां
 व्यवस्थां करोति स्म । मदिरापानतः कीदृशाः
 घोराः दुष्परिणामाः भवन्ति इति जनान् अव-
 गमयितुं प्रयासं करोति स्म । नाटकादीनां
 द्वारा विविधाः घटनाः उदाहृत्य जनान् बोधयति
 स्म सः ।

अग्रजस्य सहदेवस्य एतानि कार्याणि
 रमानाथाय न रोचन्ते स्म । सः एतद्विषये
 मित्रैः सह चर्चां कृतवान् । तदा ते सुहृदः
 उक्तवन्तः - “भवतः अग्रजः ग्रामे उत्तमां
 ख्यातिं सम्पादितवान् अस्ति । तद्विरुद्धं यदि
 वयं किमपि वदेम कुर्याम वा तर्हि जनाः
 अस्मद्विषये एव असन्तुष्टाः भवेयुः । एतद्विषये
 भवतः साहाय्यं कर्तुम् अहं ग्रामाधिकारी
 बलराजः एकः एव” इति ।

बलराजः अपि सहदेवस्य प्रचारं स्थगयितुं
 मार्गं चिन्तयन् आसीत् । यदा रमानाथः मित्रैः
 सह तं द्रष्टुम् आगतः तदा सः तान् अवदत् -
 “कण्टकं कण्टकेन यथा अपनीयते तथा वज्रं
 वज्रेण एव छेत्तव्यम् । सहदेवस्य सद्ब्यवहार-
 प्रवृत्तिम् एव उपयुज्य ग्रामीणाः तस्मिन्
 अनादरवन्तः यथा स्युः तथा अस्माभिः
 करणीयम्” इति । ततः तेन एतदर्थं कश्चन
 उपायः अपि सूचितः ।

रमानाथस्य सुहृत् कश्चन मुनिवेषेण
 सहदेवसमीपं गत्वा अवदत् - “भवत्कटुम्ब-
 जनाः रमानाथे विशेषप्रीतिमन्तः इति मया

श्रुतम् । रमानाथः महालसः, व्यर्थं कालं
 यापयति च इत्यपि मया ज्ञायते । तस्य परि-
 ष्काराय भवता एकं साहसकार्यं करणीयम् ।
 किं भवान् तदर्थं सज्जः ?” इति ।

एतत् श्रुत्वा सहदेवः झटिति स्वस्य सहमतिं
 सूचितवान् ।

“अद्य रात्रौ भवता एकाकितया राममन्दिरं
 प्रति गन्तव्यम् । गर्भगृहे मुकुटधारिणः श्री-
 रामस्य मूर्तिः अस्ति । मूर्तेः शिरसि स्थितं
 मुकुटम् आनीय अनुजस्य शिरसि किञ्चित्-
 कालं स्थापनीयम् । अनन्तरं मुकुटं प्रत्यानीय
 यथास्थानं स्थापनीयम् । एतत्सर्वं रहसि
 प्रवर्तेत । एवं करणेन भवतः अनुजः राम-
 चन्द्रः इव गुणसम्पन्नः भविष्यति” इति
 अवदत् सः मुनिः ।

सहदेवः तस्य कपटसंन्यासिनः वचने

विश्वासं कृतवान् । रात्रौ राममन्दिरं प्रति गतं तेन । बलराजस्य योजनायाः अनुगुणं मन्दिरस्य द्वारम् उद्धाटितम् एव आसीत् ।

'भगवान् मम साहाय्यं कुर्वन् अस्ति' इति चिन्तयन् सहदेवः गर्भगृहं प्रविश्य मूर्तिं प्रणम्य मुकुटं गृहीतवान् ।

तावता ग्रामाधिकारी बलराजः, रमानाथस्य सुहृदः च तत्र आगताः । मुकुटहस्तं सहदेवं ते गृहीतवन्तः ।

किमर्थम् एतत् क्रियते इति पृष्ठः सहदेवः अवदत् - "सर्वं मम दौर्भाग्यस्य फलम्" इति ।

अनन्तरदिने बलराजेन मन्दिरे एव ग्राम-सभा आयोजिता । बलराजः सहदेवं दोषिणं निर्णाय पञ्चाशत् कशाप्रहारान् दण्डत्वेन विहितवान् ।

एतां वार्तां ज्ञातवती सहदेवस्य माता मालती तत्र आगत्य - "वत्स ! भवान् तु नितरां सज्जनः । निन्द्यं कार्यं कदापि न क्रियेत एव भवता । भगवतः मुकुटं स्वीकृतं यत् तस्य विशेषकारणं किमपि स्यात् । तत् कारणं किम् ? भवतः कष्टम् अहं द्रष्टुं न शक्नोमि । कृपया वास्तविकं कारणं वदतु" इति रुदती अवदत् ।

तदा सहदेवः शान्तेन एव स्वरेण - "अम्ब ! भगवतः मुकुटं मया किमर्थं स्वीकृतम् इति यदि उच्येत तर्हि ग्रामस्य अमङ्गलं सम्भवेत् । अतः अहं किमपि न वदामि" इति ।

एतत् श्रुत्वा बलराजः हसन् - "एतादृशैः मधुरैः वचनैः वञ्चनेन अलम् । गोमुखव्याघ्रः अस्ति भवान्" इति उक्त्वा कञ्चित् भटम् उद्दिश्य - "दण्डविधानम् अचिरात् एव व्यवहारपथम् आनीयताम्" इति वदन् तस्मै कशां दत्तवान् ।

तदा मालती अग्रे आगत्य सहदेवस्य पुरतः स्थित्वा - "मम पुत्रः यस्य ग्रामस्य मङ्गलं चिन्तयन् अस्ति सः एव ग्रामः तस्य दण्डनं कर्तुम् उद्युक्तः अस्ति । एतस्मात् ग्रामस्य महत् अमङ्गलं सेत्स्यति" इति भूमिं पादेन प्रहरन्ती उक्तवती ।

अनन्तरक्षणे एव तत्रत्या भूमिः कम्पिता जाता । जनाः भीताः सन्तः इतस्ततः धावितवन्तः । ग्रामस्य जनानां गृहाणि पतितानि । समुद्रः अपि उद्गतः सन् ग्रामं किञ्चित्कालं जलावृतं कृतवान् ।

यदा सर्वं शान्तं तदा ग्रामजनाः अव-

गतवन्तः यत् अस्माभिः विना विरोधं ग्रामाधि-
कारिणः दुर्व्यवहारः सोढः यत् तस्यैव फलम्
एतत् इति ।

पश्चात्तापेन दग्धाः ते मालत्याः पुरतः
अवदन् - "अस्माकं गृहाणि विनष्टानि ।
समुद्रः आगत्य भूमिम् आवृतवान् इत्यतः
अस्माकं भूमिः लवणमयी जाता । सहदेव-
विषये अस्माभिः अन्याय्यं कृतम् । समुद्रे
पतनात् प्राणत्यागः एकः एव उपायः इदानीम्
अस्माकम्" इति ।

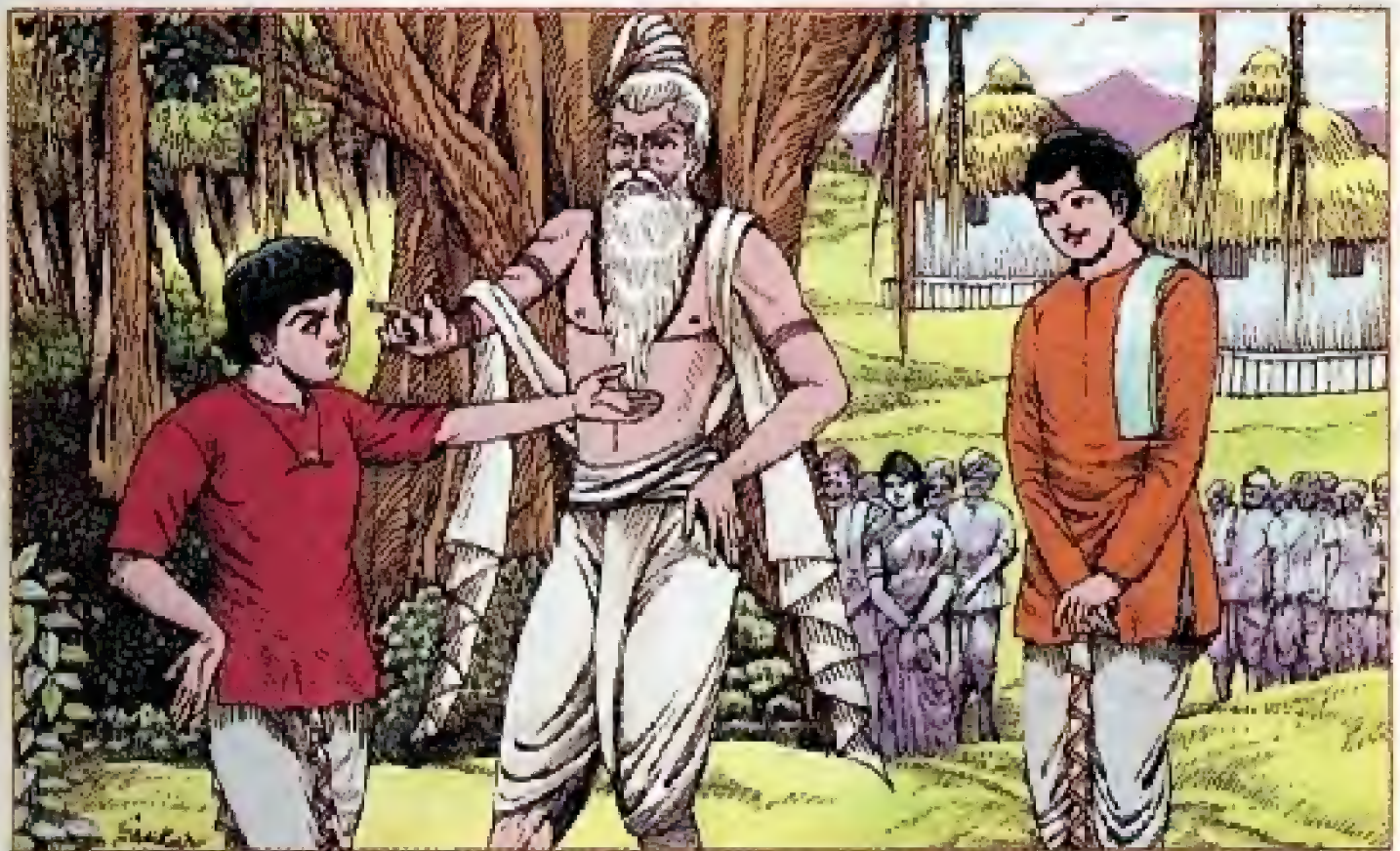
तदा मालती अवदत् - "एतस्यां विपत्तौ
बहवः मृताः । वयम् एव सजीवं स्थितवन्तः ।
एतस्य किमपि विशेषकारणं स्यात् । विना
कारणम् एतादृशं न सम्भवति । अतः वयं
योगिनः देवनाथस्य समीपं गत्वा प्रवृत्तं सर्वं
तं निवेदयाम । सः एव योग्यं मार्गं दर्शयेत्"

इति ।

सर्वे एतस्मिन् विषये सहमतिं दर्शितवन्तः ।
ततः ते सर्वे योगिनः देवनाथस्य आश्रमं
गतवन्तः ।

योगी देवनाथः तेषां करुणकथां श्रुत्वा
अवदत् - "भवतां ग्रामं वासयोग्यं कर्तुम्
अपेक्षिता शक्तिः मम सकाशे अस्ति । किन्तु
तां प्राप्तुं कश्चन योग्यः जनः आवश्यकः ।
यः जीवने किमपि अनुचितं कार्यं न कृतवान्
सः एव तां प्राप्तुम् अर्हति । एतदर्थं सहदेवः
एकः एव योग्यः । सः एव भवतां ग्रामं
सुभिक्षं कर्तुम् अर्हति" इति ।

एतत् श्रुत्वा रमानाथः अग्रे आगत्य
अवदत् - "मम अग्रजः राममन्दिरे मुकुटस्य
चौर्यं कृतवान् अस्ति । एतत् चौर्यं तेन स्वार्थ-
बुद्ध्या कृतम् । किं चौर्यं कदाचित् शिष्टसम्पत्तं

भवेत् ? एतत् जानन् अपि भवान् तम् उत्तमं जनं भावयति । किम् एतत् युक्तम् ? किं भवतः एषः निर्णयः युक्तिसङ्गतः स्यात् ?” इति ।

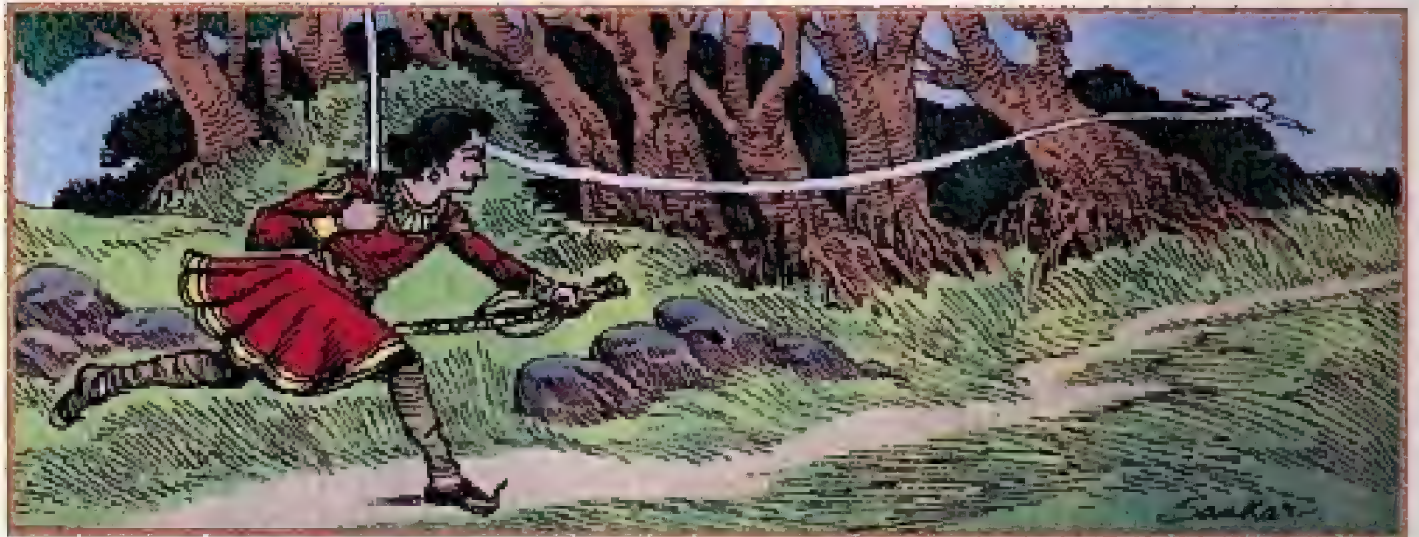
देवनाथः रमानाथं तीक्ष्णदृष्ट्या पश्यन् - “अहं सर्वम् अपि सम्यक् जानामि । दिव्य-शक्तिं प्राप्तुं सहदेवस्य योग्यता अस्ति एव” इति उक्त्वा सहदेवं स्वसमीपम् आहूय तस्मै दिव्याः शक्तीः दत्तवान् ।

वेतालः एवं कथां समाप्य अवदत् - “अये राजन् ! दिव्यशक्तेः दानविषये देवनाथः प्रमादं कृतवान् इति किं न भासते ? अनुजं सन्मार्गे आनेतुं सहदेवेन चौर्यं यत् कृतं तत् स्वजनहितपक्षपातेन एव खलु ? उत्तम-कार्यस्य साधनाय अपि चौर्यरूपस्य मार्गस्य आश्रयणं किम् उचितम् ? चौर्यम् अपराधाय न इति कथनं युक्तं न खलु ? तथापि देवराजेन तदेव उक्तम् । एतत् किं देवराजस्य विवेकितां द्योतयति ? मम एतेषां प्रश्नानाम् उत्तरं जानन् अपि यदि भवान् न वदेत् तर्हि भवतः शिरः सहस्रधा भग्नं भवेत्” इति ।

तदा मौनेन स्थातुम् अशक्तः त्रिविक्रमः

अवदत् - “सहदेवस्य अनुजं रमानाथं बल-राजः स्वार्थसाधनाय उपयोक्तुम् ऐच्छत् । यदि रमानाथः सन्मार्गगामी स्यात् तर्हि तस्य तन्मित्राणां च रहस्यं प्रकटितं भवेत् । अतः तेन सहदेवस्य तेजोहननाय योजना कृता । एतत् सर्वथा अजानन् सहदेवः तेषां कुतन्त्रस्य बलिः जातः । रमानाथः सज्जनः यदि भवेत् तर्हि ग्रामे बहवः सज्जनाः स्युः इति सहदेवस्य चिन्तनम् आसीत् । ग्रामहितम् एव चिन्तितं तेन । स्वजनपक्षपातः तस्य व्यवहारे सर्वथा नास्ति । यदि मुकुटस्वीकारस्य कारणम् उच्येत तर्हि ग्रामस्य अमङ्गलं स्यात् इति विचिन्त्य सः अकृतस्यापि दोषस्य पात्रतां स्वयम् अङ्गीकृतवान् । योगी देवनाथः एतत्सर्वं जानन् एव सहदेवाय शक्तिं दातुं सज्जः जातः । अतः न योगिनः देवनाथस्य व्यवहारे किमपि अनौचित्यं, न वा सहदेवस्य व्यवहारे पक्ष-पातबुद्धिः” इति ।

एवं वदता त्रिविक्रमेण मौनभङ्गः कृतः आसीत् । अतः शवान्तर्गतः वेतालः ततः अदृश्यः भूत्वा यथापूर्वं वृक्षस्य शाखाम् अव-लम्बितवान् ।

मोगलशासनकालीना सूक्ष्मचित्रलेखनकला

मो गलशासनकाले सूक्ष्मचित्रलेखनकला भारतं प्रति आगता । हुमायूनः शेरशाहसुरिणा पराजितः सन् पर्शियादेशम् (इदानीं तस्य नाम इरान् इति) अगच्छत् ।

ततः वर्षानन्तरं भारतं प्रति आगमनसमये सः आत्मना सह उभाभ्यां सूक्ष्मचित्रकलानिपुणौ अपि आनीतवान् । तयोः नाम अस्ति अब्दुल् समद्, मुल्ला दोस्त महम्मद चेति ।

युवराजं सूक्ष्मचित्रकलां बोधयन् सः अन्यान् हिन्दुमुस्लिमकलाकारान् अपि तां कलां बोधितवान् । 'हमझानामा' नामकस्य पर्शियन्ग्रन्थस्य अनुवादसमये अकबरः तेषां चित्राणाम् उपयोगं कृतवान् । ग्रन्थोऽयं

पञ्चदशानां वर्षाणां प्रयत्नेन सिद्धः अभवत् । द्वादशभागात्मके एतस्मिन् ग्रन्थे सहस्राधिकानि चित्राणि उपयुक्तानि सन्ति । अनन्तरकाले बाबरनामा अकबरनामा चेति ग्रन्थौ अपि एतादृशैः एव चित्रैः विभूषितौ स्तः ।

मोगलसाम्राज्यस्य शक्तिक्षयात् एषा कला अपि गच्छता कालेन क्षीणदशां गता । किन्तु एषा एव रजपूतकलाशैली पहरिकलाशैली इत्यादीनां स्थानीयानां कलाशैलीनां विकासस्य कारणं जाता ।

पूजा न रक्षति दण्डात्

हे मचन्द्रः यदा हीरकपुरं पालयन् आसीत् तदा तस्मिन् देशे कश्चन विलक्षणः नियमः आसीत् । घोरम् अपराधं कृतवान् अपि कश्चित् चोरः पूजासमये प्रार्थनासमये वा भटैः सर्वथा न स्पष्टव्यः इति आसीत् राजाज्ञा । अतः भटाः चोरम् अभिज्ञाय अपि कदाचित् तं ग्रहीतुं न शक्नुवन्ति स्म ।

अपराधिनः एतस्य नियमस्य दुर्लाभं प्राप्नुवन्ति स्म । यदा आरक्षकाः ग्रहीतुम् आगच्छन्ति तदा ते धावन्तः गत्वा कमपि देवालयं प्रविश्य मूर्तेः पुरतः उपविश्य नेत्रे निमील्य प्रार्थनायां मग्नाः भवन्ति स्म । दीर्घः कालः अतीतः चेदपि तेषां पूजा तु समाप्ता एव न भवति स्म । श्रान्ताः भटाः यदा ततः निर्गच्छन्ति तदा एव ते चोराः देवालयात् निर्गत्य कुत्रापि पलायन्ते स्म ।

अतः तस्मिन् देशे चोराणां ग्रहणे महत् कष्टम् अनुभवन्ति स्म भटाः । जनानां पीडां

जानन्तः अपि ते असहायकताम् अनुभवन्ति स्म ।

चन्द्रहासः नाम कश्चन राजोद्योगी कदाचित् राजानम् अवदत् - "प्रभो ! देवालयाः पवित्राणि स्थानानि भवन्ति । जनानाम् आध्यात्मिकोन्नतयै दैवभक्तिः पापभौतिः इत्यादयः नितान्तम् आवश्यकाः । किन्तु देवमूर्तेः पुरतः उपविष्टः अपराधी न ग्रहीतव्यः इति यः नियमः अस्ति सः सर्वथा असमीचीनः । तस्य दुरुपयोगः प्रचलति देशे । पूजाव्याजेन अपराधिनः भटान् असहायान् कुर्वन्तः सन्ति । अपराधिनां संख्या दिने दिने वर्धते । अतः मम नम्रं निवेदनम् अस्ति यत् एतस्य नियमस्य विषये पुनश्चिन्तनं वरम् इति । भवता न्यायाधिकारिणाम् अभिप्रायम् अपि आकलय्य यथायोग्यं निर्णयः करणीयः इति मम प्रार्थना" इति ।

राजा एतत् सश्रद्धं श्रुत्वा अवदत् - "एषः

नियमः अस्माकं पूर्वजैः एव कृतः । तादृशस्य नियमस्य परिवर्तनम् अनौचित्याय एव भवेत् खलु" इति ।

चन्द्रहासः राजा सह चर्चा कर्तुम् अनिच्छन् मौनम् आश्रितवान् ।

कदाचित् भटाः सुगन्धपुरस्य बध्वाः आभरणानि अपहृत्य धावन्तं चोरम् अनुसृतवन्तः । धावन् चोरः ग्रामसीमाम् अतिक्रान्तवान् । भटाः अपि तस्य पृष्ठतः एव धावितवन्तः ।

धावन् चोरः मार्गपार्श्वे कुटीरे हरिद्राकुड्मुमलिप्ताम् एकां शिलाम् अपश्यत् । नितरां सन्तुष्टः सः झटिति कुटीरं प्रविश्य तस्याः शिलायाः पुरतः उपविश्य प्रार्थनाम् आरब्धवान् ।

अनुसृत्य आगताः भटाः प्रार्थनामग्नं चोरं दृष्ट्वा परस्परम् अवदन् - "अहो, एषः तु देव्याः पुरतः उपविष्टवान् एव ! इदानीम् एतस्य बन्धनं कर्तुं न शक्यते-अस्माभिः । कुटीरतः बहिः उपविश्य प्रतीक्षा करणीया अस्माभिः" इति ।

चोरः तु शिलायाः पुरतः उपविश्य नेत्रे

निमील्य ध्यानाभिनयम् आरब्धवान् । भटाः जानन्ति स्म यत् एषः कापट्यम् आचरति इति ।

किञ्चित्कालानन्तरं ते तं परितः स्थितवन्तः । तदा चोरः अवगतवान् यत् एते मां ग्रहीतुम् उद्युक्ताः सन्ति इति ।

अतः सः क्रोधेन अवदत् - "अहं ध्यानं कुर्वन् अस्मि इत्येतत् किं न लक्षितम् ? देवस्य पुरतः मां बन्धुं नार्हन्ति भवन्तः" इति ।

भटाः इतोऽपि अग्रे आगताः । तावता चोरस्य दृष्टिः पुरतः पतिता । तस्य पुरतः हरिद्राकुड्मुमलिप्ता शिला न दृश्यते स्म । एतत् दृष्टवान् सः आश्चर्येण स्तब्धः । आरक्षकाः तं बद्धवन्तः ।

अनन्तरदिने न्यायाधिकारिणः मुखात् प्रवृत्तं सर्वं श्रुतं राजा । चन्द्रहासस्य वचनस्य सत्यता तेन अवगता । अतः सः चोरग्रहणनिषेध-सम्बद्धं तं नियमं परिवर्तितवान् । कपटानां चोराणां ग्रहणाय अनुज्ञा दत्ता तेन ।

एतस्मात् कारणात् अपराधिनः भटानां वञ्चने असमर्थाः जाताः । गच्छता कालेन तस्मिन् देशे अपराधाः न्यूनाः जाताः ।

अगस्ट - २००५

अन्यदेशीया जानपदकथा
(इरानदेशीया)

हेषारवेण जितं साम्राज्यम्

पश्चिमदेशे (अद्यतनं नाम इरान् इति)
त्रिसहस्राधिकवर्षेभ्यः पूर्वम् एव उत्कृष्टा
संस्कृतिः आसीत् । कदाचित् स्मेर्डिसः नाम
कश्चन धूर्तः तस्य देशस्य राजा जातः । तस्य
शासनं प्रजारञ्जकं न आसीत् । अतः सः न
सामान्यानां जनानां प्रियः जातः, न वा
विदुषाम् ।

सः प्रजानां हिताय विशेषतः किमपि न
कृतवान् । किन्तु आत्मनः रक्षणाय सर्वविधान्
अपि उपायान् आश्रितवान् आसीत् सः ।
समर्थाः अङ्गरक्षकाः नियुक्ताः आसन् तेन ।
राजविरोधम् आचरतां जनानाम् अभिज्ञानाय
तेन सर्वेषु विभागेषु गुप्तचराः नियोजिताः
आसन् । तेन नियुक्ताः गुप्तचराः हिंसादिद्वारा
राजविरोधिनां ध्वनिम् अल्पेन एव कालेन
उन्मूलयन्ति स्म ।

तस्मात् एव भीताः मन्त्रिणः आस्थानिकाः
च राज्ञः विरोधं कर्तुं न शक्तवन्तः । किन्तु षट्
तीक्ष्णमतयः राज्ञः निवारणाय रहसि सङ्कल्पं
कृतवन्तः । तैः सम्भूय योजना कृता ।

तदा कश्चन प्रश्नः उद्भूतः - कः राजा

भवेत् ? इति । ते षट् अपि सिंहासनप्राप्तौ
इच्छावन्तः आसन् एव । सिंहासनम् आरोढुम्
अर्हाः आसन् अपि ते । तेषां परस्परमैत्री
गाढा आसीत् । अतः सिंहासनं निमित्तीकृत्य
कलहः न उत्पन्नः तेषां मध्ये ।

सम्यक् विचिन्त्य तेषु कश्चित् अवदत् -
“वयं सर्वेऽपि युगपत् एव सिंहासनम् आरोढुं
न अर्हामः । अस्मासु अन्यतमेन एव सिंहासनम्
आरोढव्यम् । अस्माभिः एतदर्थं कोऽपि
उपायः आश्रयणीयः” इति ।

तदा अन्यः तम् अवदत् - “भवान् एव
समुचितम् उपायं सूचयतु” इति ।

ततः ते षट् अपि जनाः किञ्चित्कालम्
उपायं चिन्तितवन्तः । अन्ते कश्चित् अवदत् -
“मम मनसि कश्चन उपायः परिस्फुरति । श्वः

प्रातः वयं सर्वे समीपस्थस्य सरोवरस्य परि-
सरम् आगच्छाम । यस्य अश्वः प्रथमं हेषते
सः एव राजा भवतु" इति ।

"भवतु नाम । कोऽपि मार्गः तु आश्रय-
णीयः एव । अन्यः कोऽपि मार्गः कस्यापि
मनसि नास्ति अपि । अतः एतस्य मार्गस्य
अश्रयणेन न कापि आपत्तिः अस्माकम्"
इति अवदन् अन्ये ।

अनन्तरदिने प्रातः ते सर्वे सरोवरतीरम्
आगतवन्तः । हरिन्मयः सः परिसरः नितरां
रमणीयः आसीत् । यदा सरोवरपरिसरः दृष्टः
तदा डेरियसस्य अश्वः उच्चैः हेषारवम्
अकरोत् ।

एतत् श्रुत्वा अन्ये सर्वे सहर्षं तम् अभि-
नन्दितवन्तः । भावी राजा क्षणाभ्यन्तरे
निश्चितः जातः ।

ततः अल्पे एव काले स्मेर्डिसः सिंहासनात्
च्यावितः । योग्ये मुहूर्ते डेरियसः सिंहासनम्
आरूढवान् ।

डेरियसस्य अश्वस्य हेषारवस्य रहस्यं
कोऽपि न जानाति स्म । वस्तुतः स्वयं डेरियसः
अपि तत् रहस्यं न जानाति स्म । किन्तु गच्छता
कालेन तत् रहस्यं प्रकटितं जातम् । प्रवृत्तं तु
एवम् -

तेषां षण्णां सम्भाषणं डेरियसस्य सेवकः
अपि श्रुतवान् आसीत् । स्वस्य स्वामिनः हितम्
इच्छन् सः साधं स्वस्य अश्वं सरोवरसमीपं
नीत्वा स्वादुम् आहारं तस्मै प्रभूततया दत्तवान् ।
अनन्तरदिने यदा सरोवरतीरं प्राप्तं तदा स च
अश्वः पूर्वतनस्य दिनस्य आहारं स्मरन् महता
सन्तोषेण हेषारवम् अकरोत् ।

तस्मात् दिनात् आभाणकः सर्वत्र श्रूयमाणः
जातः - 'अश्वः राज्यम् अजयत्' इति । वस्तुतः
तु बुद्धिमान् सेवकः स्वामिनः निमित्तम् उपायेन
राज्यं सम्पादितवान् आसीत् ।

डेरियसेन सः सेवकः विविधैः पारि-
तोषिकैः सम्मानितः उत न इति तु तस्माभिः
न ज्ञायते । क्रि.पू. ५२१ तमे वर्षे सिंहासनम्
आरूढवान् सः विविधानि उत्तमानि
कार्याणि तु कृतवान् एव ।

प्राचीनस्य इरान्देशस्य
राजधानी पेरसेपोलिस्
तेनैव प्रतिष्ठापिता ।

तेन कश्चन शिलालेखः

लेखितः । तत्र एवं लिखितम् अस्ति -

राष्ट्राणि सदा युद्धभयेन आक्रान्तानि

भवन्तु इति भगवान् सर्वथा न इच्छति ।

उत्तमं शासनं, शान्तिः, समृद्धिः च मम

पुत्राणां भवतु इति तस्य तीव्रा इच्छा' इति ।

THE ADVENTURES OF **G-man**

एंड्रोमेलिया

काली परछाइयां भाग 1

प्रस्तुतकर्ता

POWER SUPPLY

Visit: www.parleproducts.com

महाराष्ट्रीया जानपदकथा

राजकुमाराः शिलारत्नम्भाश्च

पूर्वं रत्नगिरिराज्यस्य शासनं करोति स्म कश्चित् राजा । तस्य त्रयः पुत्राः आसन् । ते त्रयः अपि सुरूपाः बुद्धिमन्तः च । यदा ते यौवनावस्थां प्राप्नुवन् तदा राज्यभारं वोढुं कः चेत्व्यः इति चिन्ता उत्पन्ना राज्ञः मनसि । अतः सः त्रीन् अपि पुत्रान् आहूय उक्तवान् -

“भवन्तः विभिन्नासु दिक्षु प्रस्थाय भ्रमणं कृत्वा अस्मद्राज्ये प्रजाः कथं जीवनं कुर्वन्ति इति ज्ञात्वा सायङ्कालाभ्यन्तरे प्रत्यागच्छन्तु, प्रयाणसमये यद्यत् दृष्टं तत्सर्वं मां विस्तरेण वदन्तु च” इति ।

एतत् अङ्गीकृत्य अनन्तरदिने ते त्रयः अपि राजकुमाराः पाथेयं गृहीत्वा पादाभ्याम् एव प्रस्थानं कृतवन्तः ।

तेषु ज्येष्ठः राजकीर्तिः । द्वितीयस्य नाम आसीत् राजमूर्तिः इति । तृतीयस्य नाम आसीत् राजस्नेही इति । राजकीर्तिः भ्रातरौ अवदत् यत् अहं वामदिशम् अनुसृत्य गच्छामि इति । राजमूर्तिः अवदत् यत् अहं दक्षिणदिशम् अनुसरिष्यामि इति । कनिष्ठः भ्राता राजस्नेही अवदत् यत् अहम् उभयोः मध्ये स्थितं मार्गम् अनुसरिष्यामि इति । ‘अन्धकार-प्रसारात् पूर्वम् एव अस्माभिः प्रत्यागन्तव्यम्’ इति ते त्रयः अपि निश्चितवन्तः ।

राजकीर्तिः वामभागस्थं मार्गम् अनुसरन् बहुदूरं गत्वा किञ्चन अरण्यं प्रविष्टवान् । तत्र तेन तृपां चरन्तः त्रयः अश्वाः दृष्टाः । ततः

अनतिदूरे वृक्षस्य अधः उपविश्य तान् अश्वान् अवलोकमानः कञ्चन साधुः अपि दृष्टः तेन । राजकीर्तिः तस्य निकटं गत्वा तम् अभिवन्द्य स्थितः । तदा सः साधुः तं पृष्ठवान् - “कः भवान् ? किमर्थम् एतावद्दूरम् आगतम् ?” इति ।

सः आत्मनः परिचयम् उक्त्वा आगमनस्य उद्देशं विवृत्य - “स्वामिन् ! अत्र दृश्यमानेषु अश्वेषु कञ्चन नेतुम् इच्छामि । यतः सायङ्कालात् पूर्वम् एव प्रत्यागन्तव्यम् अस्ति मया” इति उक्तवान् ।

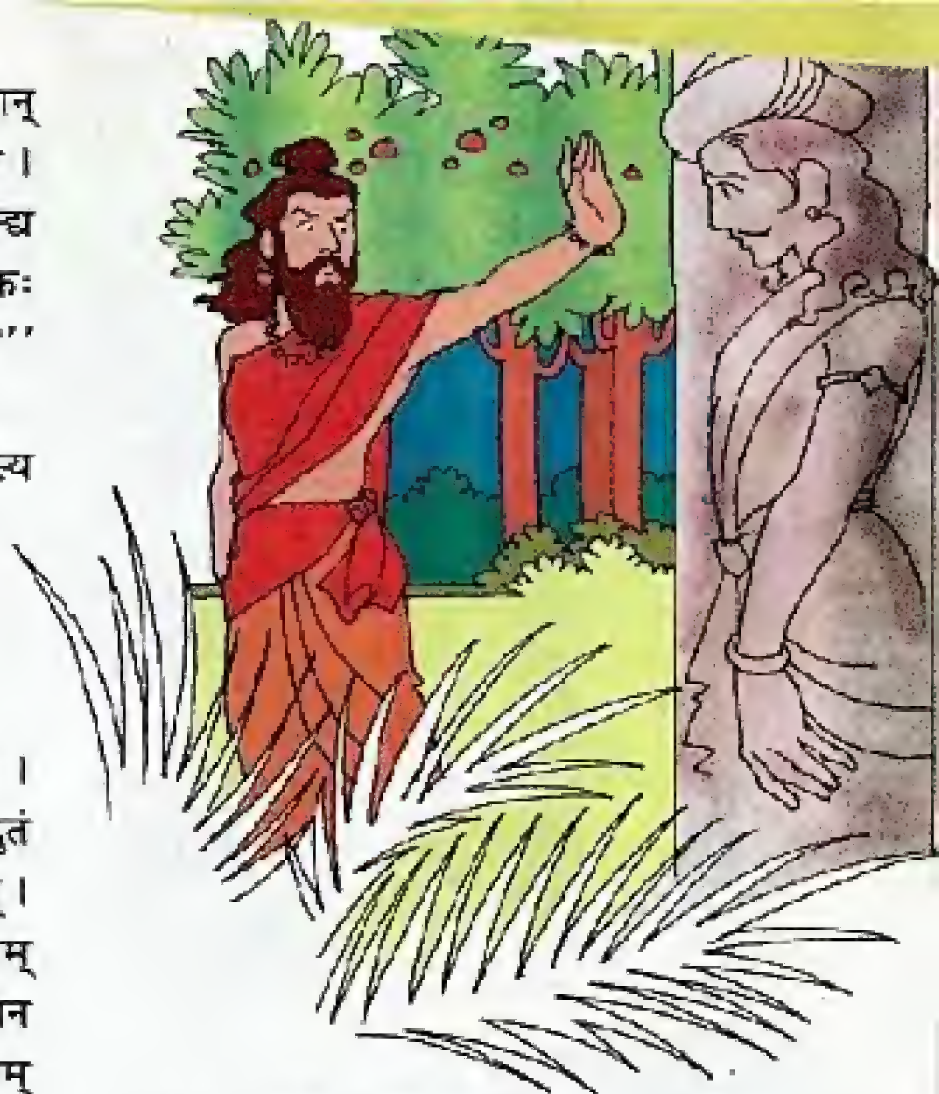
“यद्भिक्षित् अश्वं नेतुम् अर्हति भवान् । किन्तु सायङ्कालाभ्यन्तरे प्रत्यागत्य यत् अद्भुतं दृष्टं तत् भवान् मां वदेत्” इति साधुना उक्तम् ।

राजकीर्तिः एतत् अङ्गीकृत्य कञ्चित् अश्वम् आरुह्य वेगेन ततः निर्गतः । गमनमार्गे तेन एकम् उद्यानं दृष्टं, यत्र शाकानां वर्धनं कृतम् आसीत् ।

सावधानावलोकनेन सः ज्ञातवान् यत् उद्यानं परितः वृत्तिः कल्पिता अस्ति, अन्तः प्रवेशः न शक्यः इति । यावत् सः उद्यानं पश्यन् आसीत् तावता एव वृत्तिस्थाः दण्डाः लविवरूपं प्राप्य शाककर्तनम् आरभन्त । एतत् दृश्यम् अवलोक्य राजकीर्तिः नितराम् आश्चर्यचकितः अभवत् ।

सः साधोः निकटं प्रत्यागच्छत् । अश्वात् अवतीर्य आगतस्य तस्य मुखं दृष्ट्वा साधुः अपृच्छत् - “किं विशिष्टं तत्र दृष्टं भवता ?” इति ।

राजकुमारः आत्मना दृष्टं समग्रं विस्तरेण तम् अवदत् । सर्वं श्रुत्वा साधुः पृष्ठवान् -

“अनेन भवता किम् अवगतम् ?” इति ।

“महात्मन् ! अकस्मात् एतादृशी घटना दृष्टा मया । सर्वम् अस्पष्टम् अनवगतं च अस्ति अत्र । एतस्य विश्लेषणं कर्तुं नितराम् असमर्थः अस्मि” इति राजकुमारः अवदत् ।

“एतादृशं सरलमपि विषयम् अवगन्तुम् असमर्थः भवान् राज्यं शासितुं कथं समर्थः भवेत् ? धिक् भवतः मूर्खताम्” इति उक्त्वा तं शिलास्तम्भम् अकरोत् सः साधुः ।

राजमूर्तिः राजस्नेही च भ्रमणं समाप्य सायङ्कालाभ्यन्तरे प्रासादं प्रत्यागतौ । अग्रजस्य प्रतीक्षां च कृतवन्तौ । राजा अब्रवीत् - “भवन्तौ इदानीं प्रवासेन श्रान्तौ स्तः । अतः श्वः एव भवतोः अनुभवं श्रोष्यामि । इदानीं

भवन्तौ विश्रान्तिगृहं गन्तुम् अर्हतः" इति ।

अनन्तरदिने राजमूर्तिः अग्रजस्य अनुपस्थितिं सोढुम् अशक्तः सन् तस्य अन्वेषणाय प्रस्थितवान् । सः अपि तत्रैव गतवान्, यत्र तस्य भ्राता राजकीर्तिः स्तम्भरूपेण परिवर्तितः आसीत् । मुनेः आश्रमस्य समीपे तेन सुन्दराः अश्वाः दृष्टाः । तादृशाः सुन्दराः अश्वाः तेन इतःपूर्वं न दृष्टाः आसन् । महान्तं सन्तोषम् आश्चर्यं च अनुभवन् सः साधुं भक्त्या प्रणम्य - "प्रवासाय कश्चन अश्वः दीयताम्" इति प्रार्थितवान् ।

"सूर्यास्तात् पूर्वमेव आगन्तव्यम् । किमपि अपूर्वम् अवलोकितं चेत् अहं वक्तव्यः" इति उक्त्वा अश्वस्य नयनाय अनुज्ञां दत्तवान् साधुः ।

राजमूर्तिः गमनत्वरायाम् अग्रजस्य स्तम्भं न लक्षितवान् एव । वस्तुतः स्तम्भस्य ऊर्ध्वभागे अग्रजस्य मुखस्य साम्यं द्रष्टुं शक्यम् आसीत् तेन । किन्तु तत् सर्वथा न लक्षितं तेन । मार्गे कुत्रापि अग्रजः दृश्येत किम् इति चिन्तयन् इतस्ततः पश्यन् अग्रे अगच्छत् सः ।

मध्येमार्गं पृष्ठभागेन काष्ठभारं कष्टेन वहन् कश्चन वृद्धः तेन दृष्टः । सः वृद्धः तादृशं महान्तं भारं वहन् एव काष्ठसङ्ग्रहे अपि मग्नः आसीत् ।

एतत् दृष्ट्वा महत् आश्चर्यम् अनुभवन् राजमूर्तिः अश्वस्य वेगं न्यूनीकृत्य - "भोः महाशय ! किम् अहं भवतः साहाय्यं किञ्चित् करवाणि ?" इति अपृच्छत् ।

सः वृद्धः न मुखम् उन्नीतवान्, न वा किमपि अवदत् । काष्ठानि सङ्गृह्णन् एव सः राजकुमारम् उपेक्ष्य तूष्णीम् अग्रे गतः ।

"एतत् तु नितरां विचित्रम् अस्ति । मुनिं वक्तुं योग्यम् अस्ति एतत्" इति अचिन्तयत् राजमूर्तिः । अतः एतत् विवरीतुं सः अत्युत्साहेन साधोः आश्रमं प्रति आगतः ।

अश्वात् अवतीर्य साधुं च नत्वा विनम्रः सन् सः घटितस्य विवरणं कृतवान् ।

"भवतः साहाय्यं तेन किमर्थं निराकृतम् इति किं भवान् ऊहितुम् अर्हेत् ?" इति तं पृष्ठवान् साधुः ।

"आर्य ! न जानामि तादृशस्य व्यवहारस्य तात्पर्यम् । स तु किमपि अवदन् ततः निर्गतवान् एव" इति उक्तवान् सः राजमूर्तिः ।

"यदि तावदपि न अवगम्येत तर्हि राज्यभारं कर्तुं नितराम् असमर्थः एव भवान् । अतः

शिलास्तम्भरूपेण परिवृत्तो भवतु भवान्”
इति शापं दत्त्वा तम् अपि शिलास्तम्भम्
अकरोत् साधुः ।

यदा द्वितीयः पुत्रः अपि न प्रत्यागतः तदा
राजा नितरां खिन्नः चिन्ताग्रस्तः च जातः ।
एतत् दृष्ट्वा खिन्नः कनिष्ठः राजकुमारः राज-
स्नेही पितरम् अवदत् यत् अहम् अग्रजयोः
अन्वेषणं करिष्यामि इति ।

अनन्तरदिने सोऽपि भ्रात्रोः अन्वेषणाय
प्रासादात् निर्गतः । अरण्ये गच्छन् एषः अपि
तैः सुन्दरैः अश्वैः आकृष्टः । सः अश्वानां
समीपम् अगच्छत् । अश्वानां चरणं शान्ततया
उपविश्य पश्यन् साधुः तेन समीपे एव दृष्टः ।
सः साधोः समीपम् अगच्छत् । तत्र सः
भ्रातृमुखविह्वयुक्तौ उभौ स्तम्भौ अपश्यत् ।
तयोः दर्शनात् तस्य महत् आश्चर्यं जातम् ।

सः आश्चर्येण एव साधुम् अपृच्छत् -
“महात्मन् ! किं मम भ्रातरौ अत्र आगतौ ?”
इति ।

“आम् । ताभ्याम् अत्र आगतम् आसीत् ।
तौ अश्वप्रयाणं कर्तुम् इष्टवन्तौ । प्रत्यागतौ तौ
मम प्रश्नानाम् उत्तरं वक्तुम् असमर्थौ जातौ ।
अतः अहं तौ स्तम्भरूपेण परिवर्तितवान्”
इति अवदत् साधुः ।

“तौ सजीवतां यथा प्राप्नुयातां तथा कर्तुं
मया किं कर्तव्यम् ?” इति अपृच्छत् राज-
कुमारः ।

तत् श्रुत्वा साधुः उक्तवान् - “भवान् अपि
कञ्चित् अश्वम् आरुह्य इतः गत्वा मार्गे दृष्टम्
अपूर्वं दृश्यं सायङ्कालाभ्यन्तरे आगत्य मां
वदतु । मया पृष्टस्य प्रश्नस्य उत्तरं यथायोग्यं

चन्दमामा

दत्तं चेत् भवन्तः त्रयः अपि अश्वम् आरुह्य
प्रासादं प्रतिगन्तुम् अर्हन्ति” इति ।

ततः तृतीयः राजकुमारः साधुना सूचितायां
दिशि प्रस्थितः । बहुधा अटितं चेदपि यत्
साधुं कथयितुम् अर्हं स्यात् तादृशं विशिष्टं
किमपि न अवलोकितं तेन ।

पिपासया पीड्यमानः सः ‘अश्वस्य कृते
विश्रान्तिं कल्पयित्वा जलं पातव्यं मया’ इति
चिन्तयित्वा एकस्य कासारस्य निकटं गत्वा
तृणेषु अश्वं बद्ध्वा जलपानार्थं कासारे हस्तौ
प्रसारितवान् । किन्तु जलस्य स्पर्शः एव न
जातः । सः ततोऽपि अग्रे अगच्छत्, हस्तौ
प्रासारयत् च । तथापि जलं तु न प्राप्तम् । सः
ततोऽपि अग्रे अगच्छत् । तथापि जलं न
प्राप्तम् । अग्रे गच्छन् सः कासारस्य तलभागं

तम् उद्दिश्य साधुः - "राजकुमार ! यद्यपि भवान् भ्रात्रोः अपेक्षया उत्तमः, तथापि ताभ्यां या गतिः प्राप्ता ततः आत्मानं मोचयितुं तु न समर्थः । अतः भवता अपि स्तम्भाकारता प्राप्तव्या एव" इति अवदत् ।

अनन्तरक्षणे एव सः राजकुमारः अपि भ्रात्रोः स्थितिम् एव अवाप्नोत् ।

तृतीयः राजकुमारः अपि न प्रत्यागतः इत्यतः राजा नितरां दिग्भ्रान्तः जातः । तेषाम् अनागमनस्य कारणं तु वक्तुं कोऽपि न शक्तवान् ।

मन्त्रिणः असूचयन् यत् अदृश्यतां गतानां राजकुमाराणाम् अन्वेषणाय सैन्यस्य प्रेषणं वरम् इति । किन्तु राज्ञे एषः प्रस्तावः न अरोचत । सः निश्चितवान् यत् पुत्राणाम् अन्वेषणाय मया एव स्वयं गन्तव्यम् इति । एवं निश्चित्य सः पुत्राणाम् अन्वेषणं कर्तुं स्वयमेव निर्गतः ।

मार्गे सः अपि अश्वानां चरणं शान्ततया पश्यन्तं तं साधुम् अपश्यत् । 'एषः मम पुत्राणां विषये किमपि वक्तुं शक्नुयात् अपि' इति विचिन्त्य सः तस्य समीपं गत्वा तं भक्त्या प्रणम्य पृष्ठवान् - "महात्मन् ! किम् अनेन मार्गेण मम त्रयः पुत्राः कदाचित् आगताः आसन् ?" इति ।

"आम् । आगताः आसन् ते त्रयः अपि । किन्तु तान् त्रीन् अपि राज्यशासने असमर्थान् निश्चित्य अहं तान् शिलस्तम्भरूपेण परिवर्तितवान् अस्मि । तान् स्तम्भान् द्रष्टुम् अर्हति भवान्" इति उक्त्वा समीपे स्थितान् त्रीन् स्तम्भान् अदर्शयत् साधुः ।

प्राप्तवान् । तथापि बिन्दुमात्रम् अपि जलं न लब्धम् । शुष्के कासारे स्थितवान् अस्मि इति अनुभवः प्राप्तः तेन ।

एतेन अनुभवेन आश्चर्यचकितः सः - 'इदमेव कथनयोग्यम्' इति मत्वा ततः प्रस्थितवान् । अश्वम् आरुह्य साधोः निकटम् आगत्य सः साधुं प्रवृत्तं सर्वं यथावत् निवेदितवान् ।

तदा साधुः तम् अपृच्छत् - "एतस्य दर्शनात् किम् अवगतं भवता ?" इति ।

अस्य प्रश्नस्य उत्तरं यथामति दत्तं तेन । किन्तु तेन उत्तरेण साधुः न सन्तुष्टः । अपरविधम् उत्तरम् उक्तं तेन । ततः अपि साधुः न तृप्तः । योग्यस्य उत्तरस्य दाने असमर्थ

तत् स्तम्भत्रयं दृष्ट्वा द्रुतहृदयः अभवत् राजा । “देव ! भवत्प्रश्नानाम् उत्तरं दातुं किम् अहम् अर्ह्यम् ?” इति अपृच्छत् सः ।

साधुः ज्येष्ठेन पुत्रेण दृष्टं शाकोद्यानं विवृत्य पृष्टवान् - “केनचिदपि जनेन अरक्ष्यमाणं शाकोद्यानं दृष्टं ज्येष्ठेन राजकुमारेण । क्षेत्र-रक्षकः कोऽपि तत्र न आसीत् । वृतिस्थाः दण्डाः एव सस्यानां नाशनं कृतवन्तः । एतस्य अर्थः कः ?” इति ।

“वस्तुतः तु सस्यानां शाकानां च रक्षणाय वृतिः कल्प्यते । शाकानाम् एव नाशकाः ते वृतिस्थाः दण्डाः दुष्टसेवकाः इव । दुष्टाः सेवकाः दुष्टताम् आचरन्तः देशस्य सम्पदः नाशयन्ति इति एतस्य तात्पर्यं भवति” इति उत्तरं दत्तवान् राजा ।

एतत् उत्तरं श्रुत्वा स्मितवदनः साधुः द्वितीयस्य पुत्रस्य अनुभवं श्रावयित्वा अवदत् - “महान्तं भारं वहन् अपि सः काष्ठवाहकः पुनरपि काष्ठानां सङ्ग्रहणे एव उद्युक्तः । आत्मना उद्धमानस्य भारस्य चिन्ता एव न आसीत् तस्य । एतस्य तात्पर्यं किं स्यात् इति चिन्तयति भवान् ?” इति ।

तदा तस्य प्रसङ्गस्य विश्लेषणं कुर्वता राजा उक्तम् - “मानवः स्वसमीपे विद्यमानेन स्वल्पेन धनेन तृप्तः न भवति । ततोऽप्यधिकमेव सङ्गृहीतुम् इच्छति सः । एतादृशे प्रसङ्गे अन्येन उक्तं न श्रूयते अपि” इति ।

द्वितीयेन उत्तरेण अपि सन्तुष्टः साधुः पुनः अपृच्छत् - “भवतः तृतीयः पुत्रः जलं पातुम् ऐच्छत् । किन्तु सः यथा यथा अग्रे अगच्छत् तथा तथा जलम् अग्रे अथावत् । एवं किमर्थं

जातम् ?” इति ।

तदा राजा अवदत् - “यः स्वसम्पदं वृथा व्ययीकरोति सः अन्ते सर्वस्मात् अपि वञ्चितः भविष्यति इति तस्य तात्पर्यम्” इति ।

एतावता तस्य त्रयः अपि पुत्राः प्रत्यक्षीभूय पुरतः स्थिताः । राजा पुत्रैः सह नम्रतया साधुं प्रणम्य अवदत् - “कृपया अस्मत्प्रासादम् आगत्य एते त्रयः अपि सर्वसमर्थाः करणीयाः भवता” इति ।

साधुः त्रिभ्यः अपि राजकुमारेभ्यः एकैकम् अश्वं दत्त्वा आशिषा अनुगृह्य तान् प्रेषितवान् ।

कतिपयदिनानन्तरं राजा महता आदरेण तं साधुं प्रासादं नीत्वा राजगुरुं कृतवान् ।

दासीपुत्रः

ब्रह्मदत्तः यदा काशीराज्यं पालयति स्म तदा कस्मिंश्चित् धनिककुटुम्बे बोधिसत्त्वः जन्म प्राप्नोत् । यौवनावस्थां गतः सः विवाहितः अपि अभवत् । पुत्रः अपि प्राप्तः तेन । तदवसरे एव तस्य दासी अपि पुत्रवती अभवत् । उभौ अपि बालौ सहैव वर्धमानौ आस्ताम् ।

ब्रह्मदत्तस्य पुत्रः अध्ययनार्थं यदा गुरुकुलं गच्छति स्म तदा दास्याः पुत्रः कटाहकः अपि तस्य पुस्तकानि गृहीत्वा सहायकरूपेण गुरुकुलं प्रति गच्छति स्म । एवं तेन सह सर्वदा तिष्ठन् कटाहकोऽपि उत्तमम् एव ज्ञानं सम्पादितवान् ।

गच्छता कालेन सः बुद्धिमान् इति ख्यातः अभवत् । 'सुशिक्षितः बुद्धिमान् च सन् अपि यदि अहं दासीपुत्रः इति जनैः निर्दिष्टः भवेयं तर्हि तत् अनुचितं भवेत्' इति निश्चित्य सः सङ्कल्पं कृतवान् यत् विद्यायाः बुद्धिमत्तायाः

च आधारेण मया कथमपि चातुर्येण समुचितं स्थानं प्राप्तव्यम् इति ।

काश्याः सुदूरे प्रत्यन्तदेशे बोधिसत्त्वस्य किञ्चन मित्रं निवसति स्म । बोधिसत्त्वस्य नाम्ना कटाहकः अनधिकृतम् एकं पत्रं तस्मै मित्राय अलिखत् ।

तत्र एवं लिखितम् आसीत् - 'मम पुत्रं भवत्सकाशं प्रेषयन् अस्मि । आवयोः मैत्रीं दृढीकर्तुं भवत्पुत्रीम् एतस्मै दत्त्वा भवान् विवाहं निर्वर्तयतु । विवाहानन्तरं तं भवतः गृहे एव स्थापयतु । कदाचित् विरामं प्राप्य अहं तत्र आगमिष्यामि' इति ।

पत्रे बोधिसत्त्वस्य मुद्रां स्वयमेव तद्वद्भ्यः अपेक्षितं धनं तस्य कोषागारात् स्वीकृत्य प्रत्यन्तदेशं प्रति निरगच्छत् कटाहकः । तत्र गत्वा सः तस्मै धनिकाय तत् कृत्रिमं पत्रं दत्तवान् ।

तस्य पत्रस्य दर्शनेन सन्तुष्टः धनिकः

कटाहकाय पुत्रीं प्रदाय विवाहं महता वैभवेन निर्वर्तितवान् ।

धनिकपुत्रीम् ऊढवता कटाहकेन बहु-विधानि आनुकूल्यानि प्राप्तानि । स्वादु भोजनं प्राप्यते स्म प्रतिदिनम् अपि । सुखभोगादिषु मग्नः अपि सः विना कारणम् असन्तोषेण वदति स्म - “एतद्देशीयाः असभ्याः । अहो, कीदृशं भोजनम् ! कीदृशम् एतत् वस्त्रम् !! एतादृशी असभ्यता मया अन्यत्र कुत्रचिदपि न दृष्टा” इति ।

कदाचित् बोधिसत्त्वस्य मनसि कटाहकस्य विषये चिन्ता उत्पन्ना - तस्य का गतिः जाता स्यात् इति । अतः कटाहकस्य अन्वेषणार्थं सर्वासु दिक्षु तेन भटाः प्रेषिताः ।

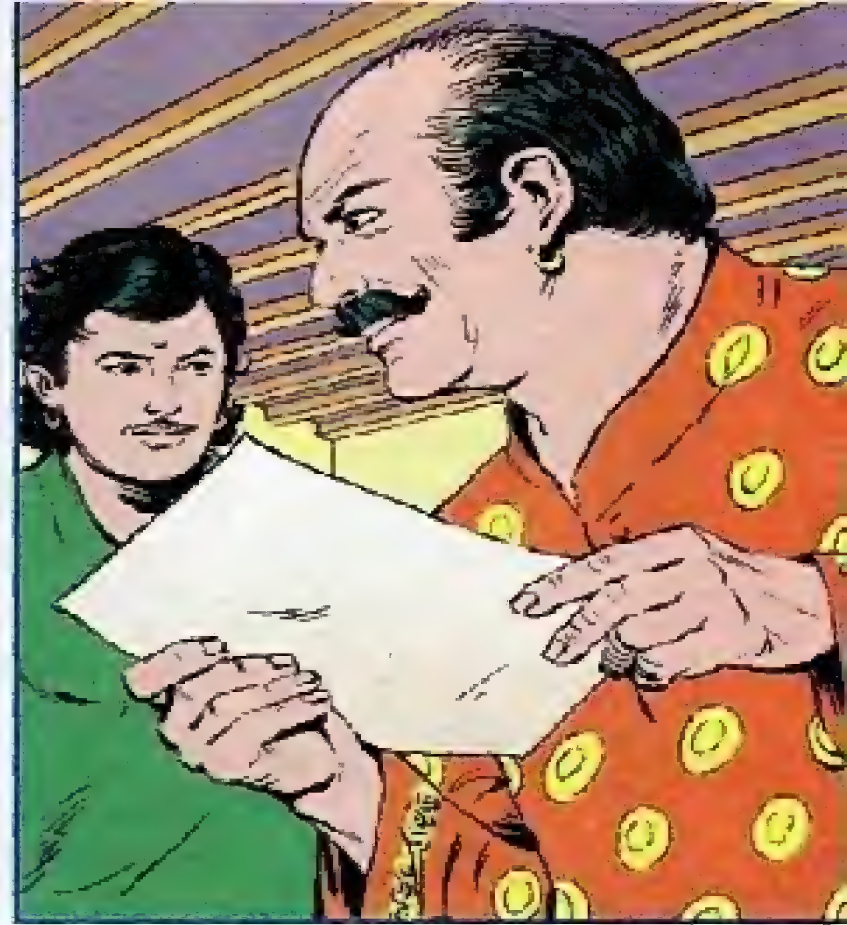
प्रत्यन्तदेशं गतवता केनचित् दूतेन ज्ञातं यत् स्वस्य नाम परिवर्त्य कटाहकः तत्रत्यस्य धनिकस्य पुत्रीं परिणीतवान् अस्ति, अहं काशीराजस्य पुत्रः इति असत्यं वदन् सुखमयं जीवनं कुर्वन् अस्ति इति । सः प्रत्यागत्य स्वामिनं प्रवृत्तं सर्वम् अवदत् ।

प्रवृत्तं सर्वं विज्ञाय दुःखितः बोधिसत्त्वः ततः तम् आनेतुं स्वयम् एव प्रस्थितः ।

बोधिसत्त्वस्य आगमनवार्तां ज्ञात्वा नितरां दिग्भ्रान्तः सन् कटाहकः ततः पलायनम् अचिन्तयत् । परन्तु तथा करणेन हानिरेव अधिका भवेत् इति विचारः आगतः तस्य मनसि । अतः स च विचारः परित्यक्तः तेन ।

‘स्वामिनं समग्रां वस्तुस्थितिं विवृत्य क्षमा-याचनं करोमि चेदेव वरं स्यात्’ इति निश्चितवान् सः ।

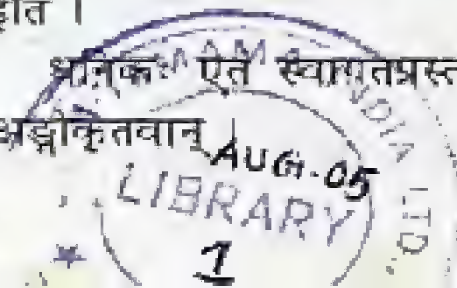
‘धनिकस्य स्वामिनः निकटे कर्मकरसदृशं

व्यवहारं यदा अहं करोमि तदा अत्रत्याः मयि शङ्कां प्राप्नुयुः’ इति विचिन्त्य सः सर्वेषां पुरतः अवदत् - “अहम् अन्ये पुत्राः इव न । पितुः पुरतः अहम् अत्यन्तं नम्रः भवामि । सेवकः इव व्यवहारः भवति मम तत्र । सः यदा भोजनार्थम् उपविशति तदा अहं व्यजनेन वीजयिष्यामि । जलादिकं च स्वयं नीत्वा दास्यामि । तस्य उपस्थितौ अहं वस्तुतः अपि तस्य सेवकः एव भविष्यामि । एषः मम स्वभावः” इति ।

ततः सः धनिकं श्वशुरम् उक्तवान् - “मम पिता काशीतः आगच्छन् अस्ति । तं दूरात् एव स्वागतीकृत्य आनेतुम् इच्छामि अहम्” इति ।

धनिकः एतं स्वागतप्रस्तावं सहर्षम् एव अङ्गीकृतवान् ।

कटाहकः नगरात् बहिरेव बोधिसत्त्वस्य स्वागतं कृत्वा तस्य पादयोः निपत्य प्रवृत्तं सर्वं निवेद्य - 'मां रक्षतु भवान्' इति वदन् क्षमाम् अयाचत ।

बोधिसत्त्वस्य अभयदानानन्तरं सः तेन सह श्वशुरगृहम् आगतवान् ।

बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा सन्तुष्टः धनिकः अवदत् - "भवदिच्छानुगुणमेव मत्पुत्रीं दत्त्वा विवाहः निर्वर्तितः मया" इति ।

बोधिसत्त्वः सन्तोषं प्रकटयन् कटाहकविषये पुत्रवत् एव व्यवहारं कृतवान् ।

ततः च धनिकपुत्रीम् आहूय पृष्ठवान् - "भवत्या सह मम पुत्रः सम्यगेव व्यवहरति खलु" इति ।

"समीचीनः एव व्यवहारः क्रियते तेन सर्वत्र अपि । किन्तु कदाचित् विना कारणं खाद्यविषये आक्षिपति सः । महता प्रयत्नेन स्वादु भोजनं सज्जीकृतं चेदपि सः तु दोषारोपणं करोति एव" इति उक्तवती ।

एतत् श्रुत्वा बोधिसत्त्वः - "सः अस्मद्गृहे अपि एवमेव करोति स्म । अतः भोजनावसरे यदि कोऽपि आक्षेपः तेन क्रियेत तर्हि भवती

एकं श्लोकं वदतु । अहं भवतीं तं श्लोकं पाठयिष्यामि" इति वदन् कञ्चित् श्लोकं तां बोधितवान् ।

ततः कञ्चित् कालं तत्र उषित्वा काशीं प्रति प्रस्थितवान् सः ।

तस्य निर्गमनानन्तरं पूर्वतोऽपि अधिक-धैर्यवान् अभवत् कटाहकः । पूर्वपिक्षया अधिकदोषारोपणम् आरब्धवान् सः । यदा पतिः एवं दोषारोपणम् आरब्धवान् तदा तस्य पत्नी एतं श्लोकम् उक्तवती -

उक्त्वा बहुविधासत्यं
योऽन्यज्जनपदं गतः ।
निन्दन्नेषोऽन्वहं सर्वान्
भुङ्क्ते भोगं कटाहकः ॥

(बहुविधानि असत्यानि उक्त्वा अन्यत् जनपदं गतः कटाहकः अन्येषां निन्दां कुर्वाणः सुख-भोगादिकम् आप्नोति ।)

यद्यपि तस्य पत्नी एतस्य श्लोकस्य तात्पर्यं न जानाति स्म, तथापि सा रहस्यं जानाति इति मत्वा भीत्या कटाहकः तदनन्तरं कदापि विना कारणम् आक्षेपम् अकुर्वन् आनन्देन दिनानि यापितवान् ।

विष्णुपुराणम्

शौनकादयः मुनयः सूतमहर्षिं प्रार्थितवन्तः -
 - "मुनीन्द्र ! विष्णुः कृष्णरूपेण गोलोके
 निवसति इति वयं शृणुमः । कृष्णस्य वृत्तान्तं
 समग्रं श्रोतुम् इच्छामः । कृपया वदतु" इति ।

ततः सूतमुनिः कृष्णकथाम् आरब्धवान् -
 "सत्यलोकस्य उपरि गोलोकः अस्ति ।
 तत्र सर्वदा नक्षत्राणि प्रकाशन्ते, कौमुदी
 विराजते च । तत्र विष्णुः गाढनीलवर्णसहितः
 सन् कृष्णः इति नाम्ना विलसति । तस्मिन्
 लोके पुण्या विरजानदी प्रवहति । तस्याः तीरे
 तुलसीवने उपविश्य कृष्णः वेणुं वादयति ।
 वेणुवादनतः उत्पन्नः मञ्जुलध्वनिः एव राधा-
 स्वरूपेण प्रत्यक्षः अस्ति ।"

प्रकृतिरूपिणी राधा, पुरुषरूपः कृष्णः
 च सर्वदा सहैव निवसतः । राधां विना कृष्णः
 नास्ति । कृष्णं विना राधा न जीवति । सुदामा

सदाकालं कृष्णस्य सेवायां निरतः अस्ति ।
 राधादेव्याः शरीरतः असङ्ख्याः गोपिकाः
 समुत्पन्नाः । विरजानदी स्त्रीवेषं धृत्वा वृन्दा-
 रूपेण प्रेम्णा कृष्णस्य आराधनं करोति स्म ।

एकदा कृष्णः राधा च परस्परम् अनुराग-
 बद्धौ एकान्ते उपविष्टौ आस्ताम् । तदा कृष्णम्
 अन्विष्यन्ती विरजा तत्र आगता । एतत् दृष्ट्वा
 नितरां कुपिता राधा - "भवती भूलोके जन्म
 प्राप्नोतु" इति शापं दत्तवती ।

"एतत् शापदानं सर्वथा अनुचितम्" इति
 अवदत् सुदामा । कुपिता राधा सुदामानमपि
 शप्तवती - "भवान् अपि राक्षसत्वेन भूलोके
 जन्म प्राप्नोतु" इति ।

राधया शप्ता विरजा भूलोके राजकुमारी
 भूत्वा तुलसी, वृन्दा चेति नाम प्राप्तवती ।
 एकदा देवेन्द्रः कैलासं गतवान् । तत्र शिवः

दम्भनामकः राक्षसः पुत्रप्राप्तये समुद्रतटे घोरं तपः आचरन् आसीत् । एषः दम्भः समुद्रे प्लवमानं बालकं दृष्ट्वा सन्तुष्टः । सः तं बालकं गृहं नीत्वा पुत्ररूपेण पोषितवान् । सः बालकः जलन्धरनाम्ना निर्दिष्टः । तस्य अपरं नाम शङ्खचूडः इति ।

तुलसी विष्णुम् एव पतिं मन्यमाना विष्णोः आराधने तत्परा तपसि लीना आसीत् । एकदा जलन्धरः तपस्यन्तीम् एतां दृष्टवान् ।

जलन्धरः साक्षात् तुलसीदेव्याः पितुः धर्मध्वजस्य समीपं गत्वा उक्तवान् - “अहं तुलसीं परिणेतुम् इच्छामि” इति ।

धर्मध्वजः एतं प्रस्तावम् अङ्गीकृतवान् । अल्पे एव काले तुलसीदेवी-जलन्धरयोः विवाहः सम्पन्नः । तुलसीदेवी तु जलन्धरं देवं मन्यमाना भक्त्या पतिसेवां करोति स्म ।

जलन्धरः तुलसीदेव्याः सौन्दर्येण आकृष्टः आसीत् इति तु सत्यम् । किन्तु तामसगुणयुताय तस्मै तुलसीदेव्याः सात्त्विकाः गुणाः सर्वथा न अरोचन्त । अतः सः विवाहानन्तरं कदापि तुलसीदेवीं प्रीत्या न दृष्टवान् ।

तुलसीदेवी तु सर्वदा पतिदेवं स्मरन्ती तस्य चरणचिह्नानि एव पूजयन्ती आसीत् । जलन्धरः राक्षसानां सम्राट् जातः । सः कृष्णकवचस्य प्रभावेण त्रिषु अपि लोकेषु विजयं प्राप्तवान् ।

अथ कदाचित् कलहप्रियः नारदमुनिः जलन्धरस्य समीपं गत्वा पार्वतीदेव्याः अनुपम-सौन्दर्यस्य वर्णनं कृतवान् । तस्मात् शिवं युद्धार्थम् आह्वयन् जलन्धरः उक्तवान् - “विना विरोधं पार्वतीं मह्यम् अर्पयतु । अथवा युद्धेन भवन्तं पराजित्य अहमेव तां नेष्यामि” इति ।

एव रुद्रभटरूपेण द्वारपालनं करोति स्म । एतत् अजानन् इन्द्रः तस्य उपरि बज्रायुधस्य प्रयोगं कृतवान् । तदा शिवः स्वकीयं वास्तविकं रूपं धरन् तृतीयं नेत्रम् उन्मीलितवान् ।

तदा भीतः देवेन्द्रः शिवस्य पादयोः पतित्वा आत्मनः रक्षणं प्रार्थितवान् । तदानीं शान्तः शिवः क्रोधं संहरन् क्रोधाग्निं समुद्रे क्षिप्तवान् । तस्मिन् समये राधायाः शापवशात् सुदामा गोलोकतः अग्निक्षेत्रे पतितः सन् समुद्रे बालकरूपेण जन्म प्राप्तवान् । तेन शिरसि श्वेतः शङ्खः धृतः आसीत् ।

कृष्णः सुदामा च मैत्र्या अभिन्नौ । कृष्णः स्वसहचरस्य सुदाम्नः विषये अनुकम्पवान् आसीत् । अतः सः तं बालकम् अभेद्येन कृष्णकवचेन अनुगृहीतवान् । तस्मिन् काले

एतेन कुपितः शिवः जलन्धरस्य उपरि त्रिशूलं प्रयुक्तवान् । जलन्धरस्य वक्षस्स्थलेन घट्टितं त्रिशूलम् अधः पतितम् ।

एतत् दृष्ट्वा भीता पार्वती राधादेवीं शरणं गतवती । तदा राधादेवी पार्वतीम् उक्तवती - “जलन्धरः शिवस्य नेत्राग्निना समुत्पन्नः । अतः शिवेन एकेन एव तस्य मारणं शक्यम् । किन्तु जलन्धरेण विष्णुकवचं प्राप्तम् अस्ति । यावत् विष्णुकवचं तस्य समीपे तिष्ठति, तावत् तस्य मारणम् अशक्यम् एव । तुलसीदेव्याः पातिव्रत्यम् अपि तं रक्षति । अतः भवती विष्णुं शरणं गच्छतु । सः एव परिहारमार्गम् उपदिशति” इति ।

पार्वत्या प्रार्थितः विष्णुः वृद्धब्राह्मणवेषं धृत्वा जलन्धरसमीपं गत्वा तं बहुधा प्रशंसितवान् - “भवान् तु वीराग्रेसरः । एतादृशस्य भवतः कृते पुनः कवचं किमर्थम् ? दुर्बल-शरीराय मह्यं तत् दत्तं चेत् अहं किञ्चित्-कालं सुखेन जीवेयम्” इति ।

प्रशंसया सन्तुष्टः जलन्धरः - “भवतः वचनं सत्यम् । समर्थाय मह्यं कृष्णकवचं किमर्थम् ?” इति वदन् तस्मै कवचं दत्तवान् ।

एतदनन्तरं विष्णुः जलन्धरस्य रूपं धृत्वा तुलसीदेव्याः अन्तःपुरं प्रविष्टवान् । जलन्धरः तु कैलासे शिवेन सह घोरं युद्धं कुर्वन् आसीत् ।

पूर्वं कदाचित् गण्डकी नाम देववेश्या भूलोकम् आगत्य विष्णुं घोरतपसा पूजितवती आसीत् । प्रसन्नः विष्णुः ताम् उक्तवान् आसीत् यत् वरः याच्यताम् इति । तदा गण्डकी विनयेन विष्णुं प्रार्थितवती आसीत् - “भगवन् ! यथा जनाः स्वीयेषु गृहेषु रत्नादीन्

निधीन् गुप्तरूपेण स्थापयन्ति, तथैव अहमपि भवन्तम् आत्मनि गोपयितुम् इच्छामि” इति ।

तदा विष्णुः उक्तवान् - “भवती भूलोके नदीरूपेण प्रवहतु । अहं शालग्रामः भूत्वा भवत्याः अन्तः निवत्स्यामि” इति । अनन्तरं गण्डकी नदीरूपेण भूलोकम् अवतीर्णा ।

मायाप्रभावतः तुलसीदेवी आगतं विष्णुम् एव पतिं भावितवती । ‘मम पतिः बहोः कालात् अनन्तरम् अन्तःपुरम् आगतः’ इति चिन्तयन्ती सा नितरां सन्तुष्टा । भ्रमाधीना सा पतिरूपेण स्थितस्य विष्णोः चरणयोः प्रणामं कृतवती । तस्मिन् एव समये शिवः त्रिशूलेन जलन्धरस्य शिरश्छेदं कृतवान् । ततः उत्प्लुतं शिरः तुलस्याः हस्तं स्पृशत् भूमौ अपतत् । तदा विष्णुः स्वकीयं निजरूपं धृतवान् ।

एतत् दृष्ट्वा तुलसी आश्चर्यचकिता । कोपेन

सा शापं दत्तवती - "हे विष्णो ! भवान् मां वञ्चितवान् । एतस्य अपराधस्य कारणतः भवान् शिलास्वरूपं प्राप्नोतु" इति ।

तदा विष्णुः मन्दहासं प्रकटयन् उक्तवान् - "अये तुलसीदेवि ! भवत्याः शापम् अहं सन्तोषेण एव अङ्गीकरोमि । भवत्याः पतिः जलन्धरः अन्यः न । मदंशसम्भूतस्य सुदामः अंशेन युक्तः एव सः । विवाहतः पूर्वं भवती मां पतित्वेन प्राप्तुं तपः आचरितवती आसीत् । विवाहानन्तरं पातिव्रत्यधर्मम् आचरन्ती भवती स्त्रीणाम् आदर्शः सञ्जाता । इतः परं भवती पातिव्रत्यद्योतकस्य तुलसीसस्यस्य रूपेण भूलोकम् अवतरिष्यति । मम अत्यन्तं प्रीतिपात्रं च भविष्यति । अहं शालग्रामरूपेण भवत्याः सान्निध्ये स्थास्यामि" इति ।

अनन्तरं विष्णुः शालग्रामरूपेण गण्डकी-

नद्याम् अवतारं कृतवान् । तुलसी सस्यरूपेण भूलोकम् अवतीर्णा ।

एतदनन्तरं गण्डकीनदीमात्रे प्राच्यमाणां शालग्रामशिलां जनाः तुलसीसस्यस्य मूले स्थापयित्वा पूजां कर्तुम् आरब्धवन्तः ।

कदाचित् महर्षीणां मध्ये एका चर्चा उत्पन्ना - "त्रिमूर्तिषु कः श्रेष्ठः ?" इति । निर्णयं कर्तुम् अशक्ताः ते एतदर्थं भृगुमहर्षिं प्रेषितवन्तः । भृगुः आदौ सत्यलोकं गतवान् । तत्र ब्रह्मा सरस्वत्याः वीणावादनस्य श्रवणे मग्नः आसीत् । अतः सः भृगुमहर्षेः आगमनं न ज्ञातवान् । अनन्तरं भृगुः कैलासं गतः । तत्र पार्वत्या सह नृत्यं कुर्वन् स्थितः शिवः भृगुमहर्षिम् अनादरभावेन दृष्टवान् ।

उभयत्रापि अपमानितः भृगुः कोपाविष्टः जातः । भृगुमहर्षेः पादे एकं विशिष्टं नेत्रम् आसीत् । अतः सः गर्वितः अपि आसीत् । क्रुपितः एव सः वैकुण्ठं प्रविष्टवान् । तस्मिन् समये विष्णुः लक्ष्मीदेव्या सह शेषशय्यायां विराजमानः आसीत् । एतत् दृष्ट्वा भृगुमहर्षे कोपः प्रवृद्धः । सः असहनीयेन कोपेन विष्णोः वक्षस्स्थलं पादेन प्रहृतवान् ।

तदा विष्णुः झटिति एव उत्थाय महर्षिं नमस्कृतवान् । सः महर्षेः चरणौ शिरसि स्थापयित्वा - "महात्मन् ! भवदीयौ सुकोमलौ एतौ चरणौ मदीयस्य कठिनतमस्य वक्षसः आघातेन न जाने, कियतीं पीडाम् अनुभूतवन्तौ इति" इति वदन् भृगुमहर्षेः पादौ मृदु आमुशन् पादतले स्थितं नेत्रम् अद्भुत्या नुन्नवान् । एतेन भृगोः अहङ्कारः समग्रः अपगतः । सः विष्णोः स्तुतिं कुर्वन् भूलोकं गतवान् । तत्र

सः सर्वान् मुनीन् विष्णुमहत्त्वं बोधितवान् ।
यदा लक्ष्मीः विष्णोः वक्षः आलम्ब्य
स्थितवती आसीत् तदा एव भृगुः तत्र प्रादेन
ताडितवान् आसीत् । एतत् आपमानकरम्
इति लक्ष्मीः चिन्तितवती । 'मुनेः पादप्रहारेण
विष्णुः अपवित्रः जातः' इत्यपि सा चिन्तित-
वती । अतः सा वैकुण्ठं परित्यज्य भूलोकम्
आगत्य तपसि लीना जाता ।

लक्ष्मीम् अन्विष्यन् विष्णुः श्रीनिवासनाम्ना
वकुलादेव्याः आश्रमं प्राप्तवान् । वकुलादेवी
कृष्णावतारसमये यशोदा आसीत् ।

पूर्वं कदाचित् गोकुले यशोदा कृष्णम्
उक्तवती आसीत् - "पुत्रस्य विवाहं द्रष्टुं माता
सर्वदा इच्छति इति भवान् प्रायः न जानाति ।
मम इच्छा अद्यावधि पूर्णा न जाता" इति ।

कृष्णः उक्तवान् - "आगामिनि जन्मनि
भवत्याः इच्छा सफला भविष्यति" इति ।

अस्मिन् जन्मनि वकुलादेवी श्रीनिवासं पुत्र-
रूपेण प्राप्य आनन्दिता जाता । श्रीनिवासः
अपि वकुलादेवीं मातुरूपेण प्राप्य सन्तुष्टः ।

एकदा श्रीनिवासः वने विहरन् आसीत् ।
तदा आकाशराजस्य पुत्री पद्मावती वनविहारम्
इच्छन्ती सखीभिः सह तदेव वनम् आगत-
वती । तस्मिन् समये एकः मदगजः घोरदुर्वन्
तत् वनं प्रविष्टवान् । राजकुमार्याः सख्यः
भीताः सत्यः सुदूरं धावितवत्यः । अस्मिन्
कोलाहले राजकुमारी पद्मावती धावन्ती श्री-
निवासस्य समीपे पतितवती ।

श्रीनिवासः गजस्य आक्रमणं निरुन्धन्
गज-पद्मावत्योः मध्ये स्थितवान् । तदा मदगजः

गज-पद्मावत्योः मध्ये स्थितवान् । तदा मदगजः

गज-पद्मावत्योः मध्ये स्थितवान् । तदा मदगजः

तत्रैव स्थित्वा शुण्डाम् उन्नीय श्रीनिवासं नमस्कृतवान् । श्रीनिवासः हस्तसाहाय्यं यच्छन् पद्मावतीम् उत्थापितवान् ।

पद्मावती वेदवतीनाम्ना पूर्वजन्मनि विष्णुम् पतिरूपेण प्राप्तुं घोरं तपः आचरन्ती आसीत् । रावणस्पर्शात् प्रक्षुब्धा सा योगाग्निं प्रज्वालय आत्मानम् आहुतिं दत्तवती आसीत् । अस्मिन् जन्मनि तथा आकाशराजस्य पुत्रीभूय पद्मावतीनाम्ना जन्म प्राप्तम् ।

पद्मावतीश्रीनिवासयोः मध्ये परस्परानुरागः समुत्पन्नः । एतं विषयं ज्ञात्वा वकुलादेवी अरुन्धतीसहितैः सप्तर्षिभिः सह आकाशराजस्य प्रासादं गत्वा पद्मावतीश्रीनिवासयोः विवाहस्य प्रस्तावं कृतवती ।

इतःपूर्वम् एव श्रीनिवासः भविष्यकथकस्य वेषं धृत्वा पद्मावतीसमीपं गत्वा उक्तवान् आसीत् - “भवती यं परिणेतुम् इच्छति, तेन सह भवत्याः विवाहः निश्चयेन भविष्यति” इति ।

पद्मावतीश्रीनिवासयोः विवाहः सवैभवं सम्पन्नः । ‘श्रीनिवासः पद्मावतीं परिणीतवान्’ इत्येतां वार्तां नारदः लक्ष्मीं निवेदितवान् । एतेन कुपिता लक्ष्मीः आश्रमं प्रस्थितवती ।

आगच्छन्तीं लक्ष्मीं दूरतः एव दृष्ट्वा श्रीनिवासः पद्मावतीं तत्र एव त्यक्त्वा सप्तशिखरोपेतं शेषाद्रिम् आरूढवान् । सप्तमं शिखरं प्राप्य लक्ष्म्याः आगमनं प्रतीक्षमाणः सः तत्र स्थितवान् । लक्ष्म्याः आगमनसमनन्तरम् एव श्रीनिवासः मन्दहासं प्रकटयन् श्यामशिलारूपेण परिवृत्तः । तस्य विग्रहस्य कण्ठे दिव्या तुलसीदलमाला विराजते स्म । अस्यां मूर्तीं विष्णोः, शिवस्य, शक्त्याः च अंशाः एकीभूताः । लक्ष्मीः विग्रहस्य वक्षस्स्थले अन्तर्हिता जाता ।

भक्तानाम् अभीष्टं पूरयन् अपेक्षितरूपेण दर्शनं यच्छन् एषः श्रीनिवासः वेङ्कटरमण-वेङ्कटेश्वरादिभिः नामभिः अपि ख्यातः । पद्मावती सप्तगिरेः समीपे एव ‘आलुमेलु-मङ्गम्मा’नाम्ना विराजमाना वर्तते । यत्र पूर्वं तपः आचरितम् आसीत्, तत्र एव लक्ष्मीः महालक्ष्मीनाम्ना निवासं कृतवती ।

भक्तानाम् आपदः क्षणमात्रेण निवारयन्, स्मरणमात्रेण सद्यः एव प्रत्यक्षीभवन्, वेङ्कटेशनाम्ना विष्णुः शेषाद्रिशिखरे वसति । ‘कलियुगस्य देवता’ इति जनाः एतं मानयन्ति ।

नष्टम् अङ्गुलीयकम्

शबराणां राजा कश्चन आसीत् । तस्य गृहे सेवकद्वयम् आसीत् । एकः इल्लः, अपरः मल्लः । उभौ अपि विश्वासाहौ । तथापि राजा इल्लम् इच्छति स्म, मल्लं द्विषति स्म ।

कदाचित् राजा उभावपि आहूय उक्तवान् - “भवद्भ्यां विरामः दत्तः अस्ति । गृहं गत्वा दिनत्रयानन्तरम् आगच्छताम् । इतः तृतीये दिने अत्र कश्चन उत्सवः प्रचलिष्यति । तद्दिने अवश्यं स्थातव्यम्” इति । एवं कथयन् सः इल्लाय लघुशिलामेकां, मल्लाय कूष्माण्डं च दत्तवान् । उभौ अपि राजानं प्रणम्य ततः प्रस्थितौ ।

राजा स्वस्मै दत्तां शिलां दृष्ट्वा इल्लः कुपितः । सः मल्लम् उक्तवान् - “मूल्यरहिताम् एतां शिलां किमर्थं गृहं नयेयम् ? अत्रैव कुत्रापि क्षिपामि” इति ।

तदा मल्लः इल्लं निवारयन् - “तथा मा करोतु । राज्ञा दत्तस्य क्षेपणं राज्ञः अपमानाय भवेत् । अहम् एतत् कूष्माण्डं भवते ददामि ।

आवयोः वस्तुनोः विनिमयः भवतु” इति उक्तवान् ।

तथैव उभौ अपि वस्तुनोः विनिमयं कृत्वा गृहं गतौ । इल्लः गृहे कूष्माण्डस्य पाकं कारयित्वा भुक्तवान् । मल्लः गृहे कौमुदीप्रकाशे तां शिलां परीक्षितवान् । तदा शिलायां प्रकाशमानं किञ्चन वस्तु दृष्टं तेन । सः शिलां भग्नां कृत्वा दृष्टवान् । तस्यां शिलायां महत्या बुद्धिमत्तया स्थापितं स्वर्णाभरणम् एकं प्राप्तं तेन ।

मल्लः राज्ञः पक्षपातबुद्धिं ज्ञातवान् । यद्यपि तत् आभरणं राजा इल्लाय दत्तवान्, तथापि तत् मल्लेन प्राप्तम् अभवत् । मल्लः तत् आभरणं स्वसमीपे एव स्थापितवान् ।

दिनत्रयं गतम् । तद्दिने राज्ञा मनोरञ्जन-कार्यक्रमः आयोजितः आसीत् । ततः भोजन-कार्यक्रमः अपि प्राचलत् । तस्मिन् भोजनसमये राजा सर्वान् परिशीलयन् मल्लस्य देहे स्थितम् आभरणं दृष्ट्वा आश्चर्यचकितः । सः मल्लं

पृष्ठवान् - "भवता कुतः प्राप्तम् एतत् आभरणम्?" इति । । मल्लः प्रवृत्तं सर्वं तम् उक्तवान् । इल्लः स्वस्य मूढतां निन्दन् क्षमां याचन् विषादेन अवदत् - "मया तस्य पाषाणस्य मूल्यम् अजानता मल्लस्य हस्ते तत् दत्तम्" इति ।

राजा इल्लं क्षान्तवान् । किन्तु मल्लं हन्तुं निश्चितवान् । उत्सवकार्यक्रमस्य समाप्तिः जाता । सर्वे प्रस्थिताः । गमनात् पूर्वं मल्लः राजानम् उक्तवान् - "मया एतदाभरणं स्वीकृतम् इति भवान् क्रुद्धः मा भवतु । आवाम् उभौ अपि परस्परं वस्तुनोः विनिमयं कृतवन्तौ । मया दत्तं तत् कूष्माण्डं पत्न्या सहितः इल्लः भक्षितवान्" इति । । तत् प्रमाणीकर्तुम् अहं भवते एकम् अङ्गुलीयकं

ददामि । एतद् अङ्गुलीयकं भवान् स्वीकृत्य आगामिनि सप्ताहे महां प्रदर्शयतु । यदि एतत् अङ्गुलीयकं नष्टं भवेत् तर्हि मृत्युदण्डः स्वीकरणीयः भवेत्" इति वदन् राजा मल्लाय अङ्गुलीयकमेकं दत्तवान् ।

मल्लः राज्ञः मनोगतम् अभिप्रायं ज्ञातवान् । अतः सः महता प्रयत्नेन अङ्गुलीयकरक्षणे विशेषावधानवान् जातः । किन्तु कुटीरे तादृशं वस्तु कथं रक्षितुं शक्येत ? अतः सः रात्रौ पत्नीपुत्रादीनां शयनानन्तरं गृहस्य भित्तौ रन्ध्रं कृत्वा तत्र तत् अङ्गुलीयकं संस्थाप्य तत् रन्ध्रं मृदा पूरितवान्, अन्येन केनापि यथा न ज्ञायेत तथा सः मृदः लेपनं कृतवान् च । प्रातः आर्द्रा मृत् शुष्का अभवत् ।

दिनद्वयानन्तरं राजा मल्लस्य पत्नीम् आनाप्य - "भवत्याः पतिः अङ्गुलीयकं कुत्रापि संरक्षितवान् । तद् आनीय महां ददातु । अहं भवत्यै प्रभूतं सुवर्णं दास्यामि । किन्तु एतं विषयं पूर्वमेव पतिं मा वदतु । यतः तावत् सुवर्णं विलोक्य सः आश्चर्यं प्रकटयेत्" इति उक्तवान् ।

मल्लस्य पत्नी राज्ञः दुरभिप्रायं न ज्ञातवती एव । पत्युः प्राणहरणार्थमेव अङ्गुलीयकं पृच्छन् अस्ति राजा इति सा न अवगतवती । अतः सा गृहं गत्वा सर्वत्र अङ्गुलीयकान्वेषणं कृतवती । किन्तु कुत्रापि तस्य दर्शनं न अभवत् ।

सायं पत्युः आगमनस्य अनन्तरं सा तं पृष्ठवती - "भवतः समीपे किञ्चन अङ्गुलीयकं दृष्टं मया । इदानीं तत् कुत्र गतम्?" इति ।

मल्लेन चिन्तितं यत् पत्न्या मम अङ्गुलीयकं

कथमपि दृष्टम् इति । अतः सः ताम् अवदत्
“तत् अङ्गुलीयकं मया भित्तौ गोपितम्
अस्ति” इति ।

परेद्यवि मल्लः कार्यार्थं बहिः निर्गतः । तं
समयमेव निरीक्षमाणा पत्नी गृहस्य सर्वेषु अपि
भागेषु अङ्गुलीयकस्य अन्वेषणम् आरब्धवती ।
कथमपि तस्य स्थानं तथा ज्ञातमेव । शीघ्रमेव
तत् अङ्गुलीयकं गृहीत्वा राज्ञः समीपं धावितवती
सौ ।

राजा तत् अङ्गुलीयकं स्वीकृत्य तस्यै लघु-
स्यूतपूर्णं सुवर्णं दापितवान् । सा महता सन्तोषेण
गृहम् आगत्य सुवर्णस्यूतं गृहस्य पृष्ठभागे
गोपितवती ।

सप्ताहः अतीतः । राज्ञः कश्चन सेवकः
आगत्य मल्लम् उक्तवान् - “राज्ञा दत्तम् अङ्गु-
लीयकं स्वीकृत्य भवता आगन्तव्यम्” इति ।

मल्लः कुटीरे स्वेन स्थापिते स्थले अङ्गु-

लीयकम् अन्विष्टवान् । किन्तु तत्र तत् न
दृष्टम् । तस्मात् महत्या भीत्या सः चीत्कृतवान्
- “मम आयुः समाप्तम्” इति ।

ततः सः पत्नीम् आहूय पृष्ठवान् - “कुत्रापि
अङ्गुलीयकं दृष्टं किम् ?” इति ।

यदि सत्यं वदेयं तर्हि एषः मां ताडयेत्
इति भीत्या सा “न” इति उक्तवती ।

मल्लः निराशतया “मम प्राणाः गताः एव”
इति भावयन् मन्दम् आगत्य राजानम् उक्तवान्
- “महाराज ! अङ्गुलीयकं न दृश्यते” इति ।

तदा राजा - “तर्हि पूर्वनिश्चितं मरणदण्डनं
भवता अनुभोक्तव्यम्” इति उक्तवान् ।

मल्लः विनयेन - “महाराज ! मम दण्डनं
एकं दिनम् अग्रे करोतु । स्वस्य दायित्वानि
सर्वाणि समाप्य अहम् आगमिष्यामि” इति
उक्तवान् ।

“भवतु । श्वः प्रातः एव अहं भवतः गृहं

प्रति वधकान् प्रेषयिष्यामि” इति राजा अवदत् ।

मल्लः महता दुःखेन गृहं प्रति प्रस्थितः । तस्य मनः चिन्ताभिः व्याकुलितम् आसीत् । तेन चिन्तितम् - ‘कथमपि श्वः अहं मरणं प्राप्स्यामि । अतः अद्य अस्मात् सरोवरात् महान्तं मीनमेकं सम्पाद्य समीचीनं पाकं कारयित्वा ससन्तोषं भोक्ष्ये’ इति । एवं चिन्तयन् सः जले जालं प्रसारितवान् ।

किञ्चित्कालानन्तरं श्वेतः मत्स्यः जाले पतितः । मल्लः तम् आनीय पत्नीम् आहूतवान् । किन्तु पत्नी गृहे न आसीत् । अतः स्वयमेव छुरिकया तं मत्स्यं कर्तितवान् सः । तस्य मत्स्यस्य उदरे शोभमानम् एकम् अङ्गुलीयकं तेन दृष्टम् । तत् दृष्ट्वा सः उच्चैः - “अङ्गुलीयकं लब्धम् ! राज्ञा दत्तम् अङ्गुलीयकं लब्धम् !!” इति सोत्साहं कथितवान् ।

मल्लः तत् अङ्गुलीयकं राज्ञे दर्शयितुं ततः धावितवान् । मार्गे यः कोऽपि दृष्ट्वेत् तस्य समीपे - “मम आयुः गतमिति चिन्तितम् आसीत् मया । किन्तु अहम् उज्जीवितः” इति वदन् एव राज्ञः समीपं गतः । बहवः

जनाः कुतूहलेन तम् अनुसृतवन्तः ।

मल्लः जनैः सह राज्ञः समीपं गत्वा उक्तवान् - “महाराज ! एतत् अङ्गुलीयकं स्वीकरोतु । मां मरणदण्डनात् मुक्तं करोतु” इति ।

सर्वे आसन् इति कारणात् निरुपायः राजा मल्लं दण्डात् मुक्तम् अकरोत् । किन्तु राज्ञा एतत् न ज्ञातमेव यत् अङ्गुलीयकं पुनः मल्लस्य हस्ते कथम् आगतम् इति ।

कोऽपि महापुरुषः मल्लस्य रक्षणं कुर्वन् स्यात् इति विचिन्त्य राजा तद्दिनात् आरभ्य मल्लस्य अहितचिन्तनं त्यक्तवान् ।

वस्तुस्थितिः तु एवम् आसीत् - यदा मल्ल-पत्नी अङ्गुलीयकम् आनीतवती तदा राजा तत् पार्श्वे स्थितायाम् उत्पीठिकायां स्थापितवान् । तद्दिने रात्रौ कश्चन मूषकः तत्र आगत्य यदा उत्प्लवनम् अकरोत् तदा तत् अङ्गुलीयकं पार्श्वस्थे घटे पतितम् । अनन्तरदिने स्वच्छता-कर्ता सेवकः घटे स्थितं जलं कुल्यायां क्षिप्त्वा स्वच्छं जलं तत्र पूरितवान् । एनं विषयं राजा न ज्ञातवान् एव । अतः सः कल्पनां कर्तुं शक्तः न अभवत् यत् अङ्गुलीयकं पुनः मल्लहस्तं कथं प्रतिगतम् इति ।

भारतस्य अज्ञातप्रायं वैशिष्ट्यम् चेट्टिनाडुपरम्परा

दक्षिणभारते चेट्टियारजनानां वसतिभवनं 'नडूकोटायी' (स्थानीयं दुर्गम्) इति निर्दिश्यते । एतानि भवनानि अतिविशालानि भवन्ति । सामान्याः जनाः तस्य दर्शनात् वदन्ति यत् दुर्गम् एव एतत् इति । सहस्राधिकैः वातायनैः युक्तस्य भवनस्य कल्पना किं भवद्भिः कर्तुं शक्या ? तादृशम् अपूर्वं भवनं कारैक्कुडीप्रदेशे द्रष्टुं शक्यम् । एतत् पूर्वं चेट्टिनाडुजनानां राजधानी आसीत् । तमिळुनाडुराज्ये आसीत् एतत् । १९१२ तमे वर्षे निर्मितम् एतत् । एतस्य निर्माणावसरे इटलीदेशीयानि कुट्टिमफलकानि बमदिशीयानि काष्ठानि च उपयुक्तानि । स्थानीयप्रतिभायाः प्रोत्साहनम् अपि निर्माणावसरे कृतम् एव । इतः अनतिदूरे अतनुगुडिग्रामे सिकता-सिमेण्ट्-जल-रङ्गद्रव्याणां मिश्रणेन सज्जीकृतानि कुट्टिमफलकानि अपि अत्र उपयुक्तानि । अतः एतादृशैः कुट्टिमफलकैः युक्ते स्थले सञ्चारात् परमशीतलता अनुभूयते । द्वाराणि अपि एतादृशम् एव शीतलानुभवं प्रापयन्ति । अण्डावरणानि, अण्डस्थः श्वेतद्रवः, सुधा, गुडः, अन्यविधानि कानिचन द्रव्याणि च मिश्रीकृत्य संयोजनद्रव्यं सज्जीकृत्य एतानि योजितानि । भवनस्य केन्द्रस्थले अङ्गणभागः अस्ति, येन च वायुसञ्चारः सर्वत्र सुगमः जातः अस्ति । काष्ठमयेषु द्वारबन्धेषु सूक्ष्माणि शिल्पानि चित्रितानि सन्ति ।

उन्नतिशीलः चेट्टियार्समुदायः वस्तुवाणिज्यं कुसीदवाणिज्यं च करोति स्म । निष्कपटव्यवहारेण कार्यश्रद्धया च तेन अपूर्वा कीर्तिः सम्पादिता ।

नडूकोटायीभवनानि यानि निर्मितानि तेषां काष्णतः अपि तैः कीर्तिः आसादिता अस्ति । एतेषां चेट्टिनाडुपरम्परायाः च विविधानि वैशिष्ट्यानि एषु दिनेषु प्रदर्शितानि जर्मन्यां प्रवृत्ते अन्ताराष्ट्रिये सम्मेलने । एतस्य प्रदर्शनस्य कारणतः तमिळुनाडुपर्यटनविभागः पुरस्कृतः जातः ।

शान्तिपुरस्य सिंहासनं स्वायत्तीकृतवान् वीरसिंहः स्वस्य सर्वेषां प्रयत्नानां व्यर्थतां दृष्ट्वा खिन्नः । कनकदुर्गायाः स्वर्णप्रतिमां स्वायत्तीकर्तुं गतः सः असाफल्यं ज्ञातवान् । सः राजकुमारो मुकुन्दां परिणेतुम् ऐच्छत् । किन्तु तत्रापि निम्नः समुपस्थितः । राजकुमारो रक्षितावान् आर्यः एव इति ज्ञातवान् सः नितरां क्रुद्धः । राजविरोधिनां नायकः वसन्तः मार्गदर्शनप्राप्त्यर्थं जयानन्दसमीपं गच्छति ।

आर्यः

अज्ञातराजकुमारस्य रहस्यम्

चित्रम् - गान्धि-अय्यः

वसन्तः ततः निर्गन्तुम् उद्युक्तः ।
जयानन्दः तं पुनरपि आहूतवान् ।

महत्याः सेनायाः
सहटनाय धनस्य महती
आवश्यकता भविष्यति ।

श्रीमन् ! अहं
मम जनेभ्यः धनं स्वीकर्तुं न
इच्छामि । धनार्थं क्व
गन्तव्यं मया ?

माता कनकदुर्गा
भवतः सहायतां
करिष्यति इति अहं
जानामि ।
शान्तिपुरे
गुप्तधनम्
अस्ति ।

श्रीमन् ! यदि तत् शान्तिपुरे
स्यात् तर्हि प्रश्नः कश्चन उदियात् यत्
वीरसिंहजनाः किमर्थं तत् न
वशीकृतवन्तः इति ।
पवित्रं धनं सदापि
न्यायमार्गानुयायिना
स्वामिना एव
प्राप्यते ।

भवता प्राचीन-
भवनानाम् अवशेषाः दृष्टाः
खलु ? तत्र कस्मिंश्चित् प्रकोष्ठे
निधिः तिष्ठति । सः प्राप्स्यते
भवता ।
आत्मना सह
आर्यः अपि
नीयताम् ।
अहं प्रतिगत्य
तद्विषये विवरणं
प्राप्यामि ।

वसन्तः आश्रमात्
निर्गच्छति ।
अहं सन्ध्याकाले
तेन सम्मिलितः ।
भविष्यामि ।

शान्तिपुरे वीरसिंहस्य निद्रा सर्वथा विनष्टा अस्ति ।

राजकुमारः आर्यः कः स्यात् ? शान्तिदेवः
तु न जीवति । तस्य पत्नी पुत्रः च कुत्र स्तः इति
न ज्ञायते । सः कः स्यात् ?

प्राचीननिधि-
स्थलस्य अवशेषाणां मध्ये
केचन भिक्षयः दृष्टाः मया ।
ते विद्रोहिणः इव न भान्ति ।
तथापि ...

ते के स्युः
एवं तर्हि ?

जव्वरसिंह ! वयं प्राचीन-
निधिस्थलस्य परिशीलनं
कदापि न कृतवन्तः
एव ।

किम् अद्य
रात्रौ आवां तत्र
गच्छाम ?

एकस्मिन् प्रातःकाले

महाराज !
प्रधानगुप्तचरः
उपस्थितः
अस्ति ।

तम् अन्तः
प्रवेशय ।

राजकुमारः
आर्यः कः इति किं
भवता ज्ञातम् ?

ज्ञातुं न ज्ञायते
मया अन्या एव
वार्ता आनीता
अस्ति ।

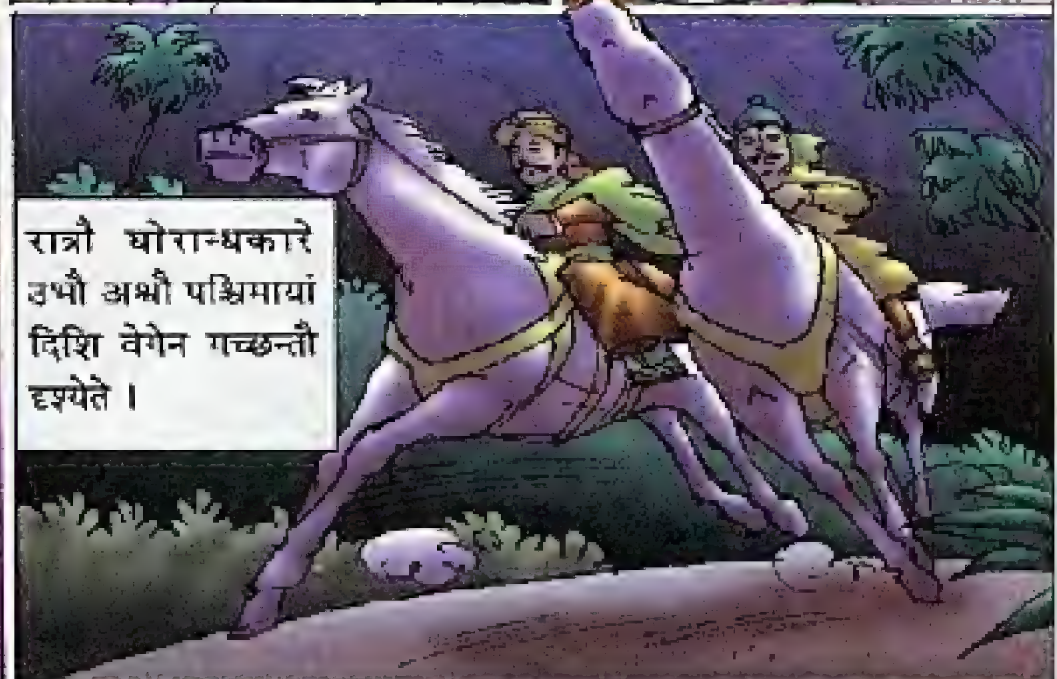
ते वदन्ति यत् वयं शरणस्थलस्य
अन्वेषणं कुर्वन्तः स्मः इति । ते प्रतिदिनम्
अपि तत्र आगच्छन्ति ।

ते निर्दोषाः स्युः
अपि । तथापि तेषु
विशेषदृष्टिस्थापनं श्रेयसे ।

शीघ्रं गत्वा सेनापतिं वदतु यत्
अविलम्बेन आगन्तव्यम् इति ।

अस्तु महाराज !

रात्रौ घोरान्धकारे
उभौ अश्वौ पश्चिमायां
दिशि वेगेन गच्छन्तौ
दृश्येते ।

वीरसिंहः जब्बरसिंहः च अवशेषाणां मध्ये सर्वत्र
सञ्चरतः । पृष्ठभागे ताभ्यां कीलितः कश्चन
प्रकोष्ठः दृश्यते ।

जब्बरसिंह !
किम् एषः तालः
उद्धाटयितुं शक्येत ?

अहं प्रयत्नं करिष्यामि
महाराज !

जब्बरसिंहः तालं भञ्जयति । रिक्तः प्रकोष्ठः,
तत्र रिक्ताः पेटिकाः च ताभ्यां दृश्यते ।

किमपि नास्ति अत्र
महाराज !

निकटस्थे प्रकोष्ठे स्थितः अपारः
धनराशिः ताभ्यां दृश्यते अर्धोद्धाटितात्
घातायनात् आगते प्रकाशे ।

अहो, सुवर्णरजतादीनि ।
तत्र दृश्यन्ते स्वर्णमुद्राः !

एतानि अमूल्यानि
रत्नानि महाराज ! एतस्य
उपयोगेन ब्रह्म सैन्यस्य निमित्तम्
आद्युधानि क्रेतुं शक्नुयामः ।

अकस्मात् प्रकोष्ठः भीतिजनकः इव
अभारत ।

भूतः ! प्रायः
शान्तिदेवः स्यात् ।

सर्वे
शान्तिदेवस्य
नाम जपन्ति !
भवान् अस्ति
भीरुः ।

इदानीम् आवाम्
इतः गच्छाव । धनस्य
सुरक्षा कथम् इति
चिन्तनीयम् ।

अस्माभिः अत्र रक्षणाय
उभौ भटौ नियोक्तव्यौ ।

रात्रौ एव
गच्छाव इति भवता
एव सूचितम्
आसीत् ।

तत् तु सत्यम्
किन्तु ... पिशाचस्य
आकारः मनस्तः न
अपगच्छति ।

अनुवर्तते

मानवनिर्मितं महान्दुतम्

ताजमहल्

अस्माकं देशे स्थितेषु महाश्चर्यकरेषु
भवनेषु ताजमहल् अपि अन्यतमम् ।
जागतिकस्तरे अपि आश्चर्यकरेषु अन्य-
तमत्वेन एतस्य परिगणनं कृतमस्ति ।

पूर्वं देहली सम्राजां वासस्थानम्
आसीत् । अकबरशासनकाले आगरा तत् स्थानं प्राप्नोत् । तदनन्तरकाले तस्य पौत्री शाहजहानस्य
पत्नी मुमताजमहल् १६३१ तमे वर्षे स्वस्य मरणकाले शाहजहानस्य पुरतः इच्छां प्रकटितवती
यत् भवता अन्या न परिणेतव्या, मम नाम अमरं कर्तुं कोऽपि उपायः चिन्तनीयः च इति ।
शाहजहानः तस्यः उभे अपि इच्छे पुरितवान् । अन्या तेन न परिणीता । पत्न्याः स्मरणाय सः
अपूर्वं ताजमहल् निर्मितवान् च ।

एतद्विषये प्राचीने पर्शियन्ग्रन्थे कस्मिंश्चित् एका कथा एवं हि श्रूयते - “ताजमहल्निर्माणावसरे
स्वस्य कल्पनायाः अनुगुणं भवनस्य रूपरेखां निर्मातुं योग्यस्य जनस्य अन्वेषणं कारितवान्
शाहजहानः । अन्ते कश्चन तपस्वी प्राप्तः । तस्य मार्गदर्शनस्य अनुगुणं कस्मैचित् शिल्पिने
कोऽपि सस्यरसः दत्तः पानाय । सः शिल्पी ताजमहल्रूपरेखां निर्माय मूर्च्छां गतः ।”

एतस्य भवनस्य निर्माणं २२ वर्षाणि यावत् प्रवृत्तम् । असंख्याः जनाः एतत् कार्यं कृतवन्तः ।
त्रिकोटिः रूप्यकाणि एतदर्थं व्ययितानि । १६५३ तमे वर्षे एतस्य निर्माणं समाप्तम् । १६६६
तमे वर्षे शाहजहानः दिवंगतः । तस्य स्मारकमपि तत्पत्न्याः स्मारकस्य पार्श्वे एव निर्मितम् ।

ताजमहल् श्वेतया सङ्गमरमरशिलया निर्मितम् अस्ति । एतस्य विस्तारः १३० पादमितः ।
औन्नत्यं च २०० पादमितम् । यमुनानद्याः तीरे अस्ति एतत् । एतत् परितः हरिन्मयम् उद्यानम्
अस्ति । कौमुदीप्रकाशे दृश्यमानम् अस्य अपूर्वसौन्दर्यं तु वर्णनातीतम् ।

CHANDAMAMA
HAS LOTS OF
GOOD STORIES
WITH MORAL
VALUES AND USEFUL
INFORMATION

(from Shanghai)

WORDS CANNOT
DESCRIBE
HOW GOOD
CHANDAMAMA IS.
IT IS A GEM OF
A MAGAZINE.

(from WBengal)

THE
MAGAZINE
HAS
SUPER
SENSATIONAL
STORIES.

(from Karnataka)

CHANDAMAMA IS A
SOURCE OF ENJOYMENT.
HOPE IT WILL CONTINUE
TO ENTERTAIN MANY
GENERATIONS OF
YOUNG PEOPLE

(from Orissa)

THAT'S WHAT OUR READERS SAY.

WHY DON'T YOU FIND OUT FOR YOURSELF?

FOR SUBSCRIPTION DETAILS PLEASE SEE PAGE 4

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

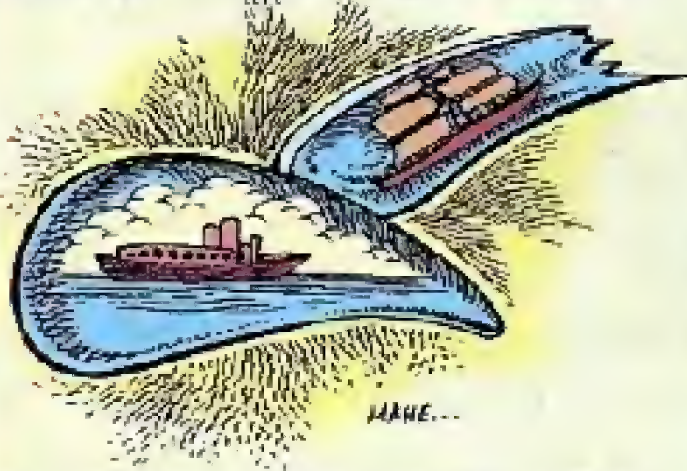
भवदर्थं विज्ञानम्

शुक्तिचित्राणि

न वदशे शतके ततः पूर्वं वा महानौकाः यन्त्र-
चालिताः न भवन्ति स्म । अतः उद्दिष्टस्य स्थानस्य
प्राप्त्यर्थं नाविकैः वायुगतिः अवलम्बनीया भवति
स्म । अनुकूलस्य वायोः प्रतीक्षां कुर्वद्भिः तैः
नौकायां विना कार्यं स्थातव्यं भवति स्म ।

तदवसरे उत्पद्यमानां नीरसतां निवारयितुं ते
नाविकाः शुक्तीः चित्वा तासाम् उपरि चित्राणि
निर्मान्ति स्म । एषा एव 'शुक्तिचित्रकला'
(स्किम्शा) इति ख्याता जाता ।

शुक्तौ चित्रनिर्माणाय अनेकानि सोपानानि
अनुसरणीयानि भवन्ति । आदौ शुक्तिः दर्पणवत्
यथा शोभेत तथा परिष्कारः करणीयः । ततः
तीक्ष्णया छुरिकया सूच्या वा शुक्तेः उपरि चित्र-

रेखाः रचनीयाः । एतेषु रेखागतेषु विविध-
वर्णमयः मध्यः अपेक्षानुगुणं योजनीयाः । अन्ते
अनपेक्षिते भागे स्थिता मषी मार्जनीया ।

शुक्तिचित्राणि ऐतिहासिकं महत्त्वं वहन्ति ।
नौकाप्रयाणजीवनविषये तानि बहूनि विवरणानि
प्रयच्छन्ति ।

शुक्तिषु चित्रनिर्माणे यः कुशलः भवति सः
निर्दिश्यते 'शुक्तिकलाकारः' इति ।

भवतां परिसरः

जीवी कश्चन

चतुर्भिः युक्तः

'पो' चुंगीस्योद्धा'

इत्यस्य श्रवणात्

भवन्तः कश्चित् योद्धारं

नौकां वा स्मरेयुः

खलु । एवं तर्हि तेन

शब्देन वञ्चिताः

भवन्तः । स च न हि योद्धारं नौकां वा अधिश्चते,

प्रत्युत अभिधत्ते कश्चित् समुद्रजीविनम् । सः घोरः

समुद्रजीवी उष्णसमुद्रेषु जीवति ।

अयं जेल्लीमत्स्यकुटुम्बीयः । विज्ञानिनः अभि-

प्रयन्ति यत् अयम् एकः जीवी न, प्रत्युत चतुर्णां

लघुदण्डाकाराणां जीविनां समूहः इति । एते

दण्डाकारकाः जीविनः कोलण्टरेट्जीविसमुद्गीयाः ।

एतेषां शरीरस्य मुखभागः शराववत्, शरीरभागः

रज्जुवत् च भवति ।

पृष्ठास्थिहीनः अयं जीवी समुद्रे प्लवमानः

दृश्यते । समुद्रस्य ऊर्ध्वतले एव एतस्य सञ्चारः ।

वायुग्रहणाय अयं स्वशरीराकृतिं पौनःपुन्येन परि-

वर्तयति अपि ।

अयं नीलवर्णीयैः रज्जुवत् स्थितैः रबीयैः

शरीरभागैः खाद्यानि शत्रून् वा गृह्णाति ।

यदि एषः दशेत् तर्हि मोदोजनकग्रन्थौ दहनभावः

शोथः वा भवेत् । कदाचित् ततः श्वासोच्छ्वासे

क्लेशः अपि उत्पद्येत । क्वचित् हृदयस्तम्भनम्

अपि सम्भवेत् ।

पुटोऽयं भवताम् पुटोऽयं भवताम्

भवन्तः जानन्ति किम् ?

अन्ताराष्ट्रियपुस्तकसङ्ख्या

प्रसिद्धैः प्रकाशकैः प्रकाशितं पुस्तकं यदि दृश्येत तर्हि तस्य पृष्ठभागे काचित् सङ्ख्या दृश्यते ISBN - 80-60001-33-4 इत्येतादृशी । एषा सङ्ख्या एव तस्य पुस्तकस्य सङ्केतायते इति किं भवन्तः जानन्ति ?

ऐ.एस.बि.एन्. इत्यस्य पदस्य अर्थः - 'अन्ताराष्ट्रियस्तरीया पुस्तकसङ्ख्या' (इण्टर्-नेशनल् स्टेण्डर्ड बुक् नम्बरिंग्) इति । एतत् नाम एव तस्य अर्थं स्पष्टतया विवृणोति । अन्ताराष्ट्रियस्तरे पुस्तकस्य अभिज्ञानाय एषा सङ्ख्या उपयुज्यते ।

यदा कश्चन प्रकाशकः किञ्चन पुस्तकं प्रकाशयति तदा सः निश्चितां सङ्ख्यां तस्मिन् पुस्तके मुद्रयति । एषा सङ्ख्या अन्यस्मिन् पुस्तके मुद्रिता न भवति । दशभिः अङ्कैः उपेता भवति एषा सङ्ख्या ।

एतस्याः प्रथमः भागः देशं सङ्केतयति । द्वितीयः भागः प्रकाशकसंस्थासम्बद्धः । तृतीयः भागः पुस्तकस्य शिरोनाम निर्दिशति । चतुर्थश्च भागः प्रकाशितपुस्तकसङ्ख्यां सङ्केतयति ।

अभिवर्ध्यतां ज्ञानशक्तिः

एतस्मिन् मासे वयं स्वातन्त्र्यसङ्ग्राम-सम्बद्धान् कांश्चन अंशान् परिशीलयाम तावत् ।

1. जनवरीमासस्य २६ तमः दिनाङ्कः कथं गणतन्त्र-दिनत्वेन चितः ?

2. ब्रिटिश्संसत्तभया कदा भारतस्वातन्त्र्यविधिः पारितः ?

3. मुम्बयीनगरे 'रायल् इण्डियन् नेवी' इत्यत्र प्रवृत्तः विरोधः भारते आंग्लसर्वकारम् अकम्पयत् इति श्रूयते । एषा घटना कदा प्रवृत्ता ?

4. ऐदम्प्राथम्येन कदा मुस्लिमजनः कश्चन कांग्रेससंस्थायाः अध्यक्षः आसीत् ? सः च कः ?

5. स्वातन्त्र्यसङ्ग्रामस्य का घटना विजयसाधिका आसीत्, यां च दृष्ट्वा इर्विनः उक्तवान् यत् 'चाय-चषके झञ्झावातः' इति ?

(उत्तराणि ७० तमे पृष्ठे)

चित्रशीर्षिकास्पर्धा

अधस्तनं चित्रद्वयं दृष्ट्वा परस्परसम्बन्धिना वाक्यद्वयेन
चित्रशीर्षिकां किं भवन्तः प्रेषयितुं शक्नुयुः ?

MAHANTESH C. MORABAD

SPHOORTHY REDDY V.H.

समपत्रे लिखिता चित्रशीर्षिका अधस्तनसङ्केताय प्रेषणीया -

चन्दमामा (संस्कृतम्) 'अक्षरम्' ८ उपमार्गः, गिरिनगरम्, बेङ्गलूरु - ५६००८५

योग्या शीर्षिका एतन्मासस्य २५ तः पूर्वं प्रेषणीया । सर्वश्रेष्ठायै शीर्षिकायै रु. १००/- पुरस्काररूपेण दास्यन्ते ।

पुरस्कृता शीर्षिका मासद्वयानन्तरं प्रकाशयिष्यते ।

अभिजन्मदिनां

'जून' मासस्य शीर्षिकाप्रेषकः -

वि.के. सत्यनारायणः

गृ.सं - एल्.ऐ.जि. II - २५

ए.पि.एच्.वि. कालोनी,

पालकोल्ल - ५३४२६० (आ.प्र.)

स्वेच्छारहिता चिन्तायुक्ता ।
स्वच्छानन्दे स्वतन्त्रवर्गः ॥

अभिवर्ध्यातां ज्ञानशक्तिः - उत्तराणि

१. १९५० तमे वर्षे जनवरीमासे २६ तमे दिनाङ्के
भारतीयं संविधानं व्यवहारपथम् आगतम् ।
२. १९४७ तमे वर्षे जुलैमासस्य १८ दिनाङ्के ।
३. १९४६ तमे वर्षे फेब्रवरीमासे ।

४. बटुहीन् तियाब्जी - मद्रास्-अधिवेशने
१८८७ तमे वर्षे ।
५. १९३० तमे वर्षे प्रवृत्ता
दाण्डीयात्रा ।

तैलम् अमूल्यम्

वीणायाः पाठ्यपुस्तके पेट्रोलियम् उपयोगम् अधिकृत्य कश्चन अध्यायः आसीत् । विषयस्य अवगमनं सम्यक् भवतु इति उद्देशेन विज्ञानाध्यापकः तैलशुद्धीकरण-यन्त्रागारस्य प्रमुखं दासवर्यं कक्षां प्रति निमन्त्रितवान् आसीत् । दासवर्यः स्वभाषणे अवदत् - “शक्तिः (एनर्जी) इति पदं वयं प्रतिदिनं पौनःपुन्येन शृणुमः एव । शक्तेः ऋते मानवः क्षणमपि जीवितुं न अर्हति । अस्माकं शरीरस्य वृद्धौ अपि एषा नितराम् उपकरोति । शक्तिमूलानि सन्ति बहूनि । तेषु प्रमुखम् अस्ति तैलम् । भूमौ खननात् एतत् तैलं प्राप्यते ।”

“तत्र कथं तैलसङ्ग्रहः जातः ?” इति अपृच्छत् राहुलः ।

मन्दहासं प्रकटयन् दासवर्यः अवदत् - “कोट्यधिकवर्षेभ्यः पूर्वम् एतस्यां भूमौ सस्यानि प्राणिनः च आसन् । तेषां मरणस्य अनन्तरं तेषाम् अवशेषाः मृत्तिकाधीनाः जाताः । वर्षाणि अतीतानि । पट्टपटलाः शिलाफलकानि च भूमौ निर्मितानि । औष्ण्यस्य भारस्य च कारणतः अपरिष्कृतः तैलांशः तत्र निर्मितः सङ्गृहीतः च जातः । ततः एव अस्माभिः तैलं प्राप्यते अद्य” इति ।

“कथं तैलं भूमितः निष्कास्यते ?” इति अपृच्छत् वीणा ।

“भूमेः ऊर्ध्वतले स्थिताः तैलसङ्ग्रहाः आदौ उपयुक्ताः मानवेन । गच्छता कालेन तेन ज्ञातं यत् भूमेः अधोभागे शिलाफलकादीनां मध्ये महान् तैलसङ्ग्रहः अनिलसङ्ग्रहः च अस्ति इति । रन्ध्रकूपादीनां साहाय्येन स च तैलसङ्ग्रहः उपयुज्यमानः अस्ति अद्य । दौर्भाग्यस्य विषयः नाम भारते एतादृशः सङ्ग्रहः अत्यल्पप्रमाणेन अस्ति । अतः वयं सौदी-अरेबियाप्रभृतीनि तैलराष्ट्राणि अवलम्बामहे तैलनिमित्तम् । एवं तैलम् अस्ति अमूल्यम् । तस्य व्यर्थता न शोभते सर्वथा । एवं ननु ?”

“आम् । तैलव्यर्थतां निवारयामः वयं यथाशक्ति” इति अवदन् सर्वे छात्राः ।

Bachawat Ji follows

Oil & Gas Saving Tips !

would you too ?

PETROLEUM CONSERVATION RESEARCH ASSOCIATION

10, Birla's Santa Place, New Delhi-110006
E-mail : pcra@pcra.org
Visit us at : www.pcrs.org

Dear Children,
Write a catchy slogan on conservation in max. 15 words to win prizes!
An exciting way to join conservation drive of PCRA ! Isn't it ?
So hurry, pick up your pen !

My slogan on conservation : _____

Name _____ / Address _____

Age _____ Ph. No. _____

महालैक्टो खाओ। मम्मी पापा को सिंगापुर ले जाओ।

Beta Mahalacto Khao OFFER

महालैक्टो के रैपर के अंदर छपे MAHALACTO शब्द के अक्षरों का पूरा सैट इकट्ठा कीजिए। और जीतिए आकर्षक इनाम!

MAHALACTO शब्द में 'A' अक्षर कितनी बार

आता है (सही उत्तर पर निशान लगाएँ)

नाम.....

D.O.B..... उम्र नं:

स्ट्रीट.....

शहर/गाँव.....

जिला..... राज्य.....

पिन कोड..... फोन.....

यहाँ भेजिए:

पोस्ट बॉक्स नं: 1056, किलपाक, चेन्नई - 600 010.

For more details log on to www.nutrinewards.com

Terms and conditions: The offer is valid for all Indian residents. The offer is not open to employees of Nutrine Confectionery Company Pvt. Ltd. and MediFashion BVM Pvt. Ltd. The selected number of original Mahalacto wrappers should be sent by ordinary post with name, age, date of birth & residential address along with PIN code & telephone number of the applicant. Finding the number of 'A' in the word 'Mahalacto' and collecting the wrapper with the complete letters to form 'MAHALACTO' are mandatory to participate in this offer. Offer valid from July 15 to September 5, 2005. The winners will be intimated by post, every 10 days from the start of the offer period. For the bumper prize winners and their parents, owning an Indian passport is mandatory. The bumper prize cannot be transferred, and only the winner's parents are entitled to travel as escorts. The travel dates, airfare, pick up & drop, stay & sightseeing at Singapore shall be organised by Nutrine and the stipulated date will be applicable to all the 5 winners & their parents. The decision of mode of transport, hotel stay for 3 days & 2 nights will solely be at the discretion of Nutrine Confectionery. Bumper prize winners and their parents, travelling to Singapore, would be travelling at their own risk and Nutrine Confectionery would not be responsible for safety of the passengers or their luggage. The prizes are on all India basis. Nutrine Confectionery will not be responsible for any non-receipt of prize by entrant. Guarantee on gift articles/entry with the manufacturer of the gift articles and are with Nutrine Confectionery Private Limited. All entries and received material will become the property of Nutrine Confectionery Company Private Limited. Cash in lieu of prizes will not be given. Winners should fill in a claim form while collecting the prize at the respective dealer/distributor point. All decisions regarding the offer are solely at the discretion of Nutrine Confectionery Company Private Limited. No communication with regard to the contest will be entertained. All disputes shall be subject to Delhi Jurisdiction only. Nutrine Mahalacto is also available without this offer.